

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ, O. P. S., ČESKÉ BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**PROBLEMATIKA ŠIKANY NA ZÁKLADNÍCH
ŠKOLÁCH**

Autor práce: Dana Kopřivová

Studijní obor: Regionální studia

Forma studia: Kombinované studium

Vedoucí práce: plk. JUDr. Bouchal Jan

2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna ke studijním účelům.

Děkuji vedoucímu bakalářské práce plk. JUDr. Janu Bouchalovi, za cenné rady,
připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

ÚVOD.....	5
1 DEFINICE POJMU ŠIKANY.....	9
2 HISTORIE ŠIKANY.....	12
3 ROZSAH ŠIKANY NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH.....	14
3.1 Statistické údaje o šikaně.....	14
3.2 Příčiny a stadia dětské šikany.....	16
3.3 Následky šikany.....	18
4 ÚČASTÍCI ŠIKANY NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH.....	22
4.1 Osobnost oběti.....	23
4.2 Osobnost agresora.....	26
4.3 Svědci školního násilí.....	31
5 PREVENCE ŠIKANY A BOJ PROTI NÍ.....	33
5.1 Úloha pedagogů.....	33
5.2 Funkce ministerstva školství.....	38
5.3 Role rodiny.....	40
5.4 Další instituce činné v oblasti prevence šikany a boje proti ní.....	43
5.5 Šikana z právního pohledu.....	45
ZÁVĚR.....	51
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	53
SEZNAM PŘÍLOH.....	57
PŘÍLOHA I.....	58
ABSTRAKT.....	62
ABSTRACT.....	63

ÚVOD

Zdá se, že škola jako celek dnes prožívá krizi identity i v období demokratických společenských změn se v ní mnohdy klade důraz na druhořadé znalosti, zatímco základní problémy se často podceňují. Mnozí pedagogové stále ignorují fakt, že vzájemná komunikace a spolupráce, vztahy, bezpečí, opora a důvěra jsou předpokladem a současně zdrojem pozitivních změn, kterých pedagogika může dosáhnout. Důraz je naopak často kladen na soupeření, jednosměrnou komunikaci, na neosobní, frontální předávání co největšího množství informací, využívání známkování jako mocenského nástroje a vnější slepou poslušnost.

Toto tvrzení nelze pochopitelně absolutizovat – mnozí pedagogové v souvislosti s mohutnou změnou ve společnosti po roce 1989 využili a využívají možností seznámení s jinými školskými systémy, alternativními didaktickými a pedagogickými přístupy neboť i ve školství se doslova „otevřela okna do Evropy“, lze se však domnívat, že všeobecně nízká jazyková vybavenost učitelského sboru, absence dalšího pedagogického vzdělávání (pokud probíhá, je mnohdy formální) a v neposlední řadě i nevěle ředitelů škol měnit zaběhané postupy a motivovat své podřízené, vede k přetrvávajícím pracovním stereotypům, nechuti měnit „osvědčené“ (i když mnohdy překonané) metody v pedagogické práci i ve vztahu k žákům a studentům. Není novinkou konstatování, že autoritativní, více na kolektiv zaměřené školství čerpající více z Makarenka a sovětské pedagogiky než z Komenského, musí nutně v konfrontaci s dramatickými změnami v celé společnosti utrpět ve své celistvosti i účinku a efektu.

Na jedné straně stojí děti a mládež, kteří se narodili do diametrálně odlišné doby, do společnosti, kdy již není nutné něco jiného říkat doma a něco jiného ve škole, kdy již neexistují ideologicky „nedotknutelné“ pravdy a osobnosti, do prostředí, kde se daleko více diskutuje a pochybuje, a kde jsou vztahy daleko více vytvářeny na bázi rovnosti a partnerství. Na druhé straně pomyslné barikády jsou učitelé, kteří se s nastalou situací vyrovnávají různými způsoby. Část z nich společenské změny přivítala a byla schopna bez dřívějších psychologických a ideologických zátěží zlepšit svou práci i přístup k žákům a studentům. Další skupina pedagogů sice změny také přivítala, ale bez jasného osobního plánu

a konkrétnějších představ, bez možnosti a někdy i schopnosti sebereflexe, bez dalšího studia a iniciativy (odhlédnuto od možností svých vlastních či organizace) jakoby se v novém společenském prostředí ztratili. Další skupinu tvoří pochopitelně ti, kteří byli společenskými změnami spíše vyděšeni, a kteří se ve svých pozicích „zabetonovali“. Některé frustrace z narůstajícího latentního či zjevného konfliktu mezi tradicí, rutinou, konzervativizmem a novým společenským klimatem vedla a vede k zatrpklosti, nespokojenosti a neschopnosti vyrovnat se s novou realitou.

Není úkolem této práce kvantifikovat jednotlivé skupiny, je však zřejmé a pochopitelné, že pedagogických pracovníků, kteří se byli schopni se změněnými podmínkami úspěšně vyrovnat, je výrazná menšina. Faktory ovlivňujícími tuto skutečnost je několik. Školství vždy bylo velmi tradicionalistické a konzervativní a veškeré změny probíhají pochopitelně jen velmi pozvolna. Uvědomíme-li si, že každý školský systém je vystavěn jako pyramida, lze tuto strnulost chápat jako přirozenou strukturální vlastnost, jež se dnes projevuje výrazně negativně. Chci zmínit i dlouhou dobu výchovy nových pedagogů, které ovšem zčásti vychovávají opět tradicionalističtí a mnohdy velmi konzervativní vysokoškolští učitelé. Tím je také vysvětleno, proč zdaleka ne všichni nově graduovaní pedagogové dokáží nové společenské poměry reflektovat a jsou mnohdy konzervativnější, než leckterý starší zkušený učitel. Další moment ovlivňující úroveň pedagogického sboru byl již výše zmíněn – vágní a spíše byrokratické hodnocení jednotlivých učitelů i škol nenutí ředitele k výraznějším změnám v přístupu k žákům, učitelům a školnímu milieu, ba někteří mladí novátorští pedagogové jsou svými kolegy či přímo řediteli buď ze školy vypuzeni nebo alespoň natolik znechuceni, že ze školství raději odejdou. Další možností je, že pokud nenajdou ve svém pracovním prostředí oporu a pomoc, rezignují a přizpůsobí se šedivému průměru.

Dalším podstatným faktorem je nezáměr rodičů či jejich neschopnost vyvinout na školu patřičný tlak, což ovšem opět souvisí s nedostatkem představ o řešení některých nových problémů a s nevyspělou občanskou společností, jejíž členové jsou souborem sebevědomých občanů a nikoliv jen množinou vystrašených jedinců. Stále přetrvává pocit mnoha rodičů, že jejich vlastní aktivita může dětem ve škole uškodit. Toto s mnohdy nahodilými a nekoncepčními zásahy centrálních i místních orgánů vytváří vnitřní pnutí v životě škol, jež se může stát živnou půdou

pro vznik sociopatologických jevů, z nichž jednomu z nich – školní šikaně – se chci ve své práci věnovat.

Zmíněné problémy, které v současnosti panují na našich školách, ukazují, že je nezbytné uskutečnit změny v systému politiky a kultury škol a v systému jejich výchovně-vzdělávacího procesu. Měly by se uskutečnit nejen v obsahu vzdělávání, ale zejména v oblasti sociálního systému školy, ve sféře vztahů mezi jednotlivými žáky, učiteli a žáky, učiteli a rodiči a samozřejmě i ve vzájemných mezilidských vztazích. Obecně je třeba humanizovat sociální atmosféru škol a interpersonálních vztahů ve školách. Změny by měly klást důraz na osobnost žáka i pedagoga, na respekt k individualitě a měly by posilovat jedinečnost jejich seberealizace. Je třeba vytvářet optimální sociální, výchovné a vzdělávací podmínky, které by zabraňovaly vzniku sociopatologických jevů a eliminovaly je.

V ideální škole, tzv. *humanistické*, by měla panovat atmosféra důvěry, přátelství, otevřenosti a neformálnosti. V otázkách humanizace školy se do popředí dostal *Evropský projekt škol podporujících zdraví*, jehož tvůrci jsou Světová zdravotnická organizace, Rada Evropy a Evropská unie.. Podpora zdraví se v něm chápe velmi široce jako program plynulý, který není v rozporu s inovacemi vzdělávacího programu. V humanistické škole dneška by měli pedagogové, psychologové a další odborníci podílející se na výchově, vzdělávání a psychologické péči o žáky pracovat se skupinou tak, aby si byl každý jist svým místem v ní.

Z výše uvedeného pak vyplývá zvýšená interpersonální tenze vedoucí v posledních letech ke stále častějším problémům s agresivitou a šikanováním žáků. Při řešení těchto poruch chování ve školních podmínkách je evidentně nutná spolupráce odborníků. Učitelé by měli využívat analýzy psychologů a realizovat jejich návrhy, psychologové se zase musí opírat o údaje, hodnocení a výsledky pedagogické diagnostiky učitelů. Adekvátní řešení vyžaduje, aby se všichni zainteresovaní seznámili s problémy a poruchami chování, poznali jaké problémy a poruchy chování se mohou ve školách vyskytovat, které faktory se podílí na jejich vzniku, jaké projevy chování jsou pro ně charakteristické, jak je lze odstraňovat a řešit a co je nutné dělat v případě násilí, agrese a šikany.

Soudě podle mediální reflexe, je problematika šikany mezi školou povinnými žáky ožehavá. V médiích se setkáme s pojmy jako epidemie šikany či lavinovité šíření šikany. Rovněž je často prezentován názor, že projevy šikany jsou čím dál častěji brutálnější a rafinovanější a jejich výskyt se posunuje do nižších ročníků základních škol. Čas od času nám média prezentují příběhy, které se na základních školách odehrávají. Mediální zájem o tuto problematiku však není soustavný a mediální reflexe reality mnohdy nebývá ani přesná ani objektivní.

Tématem mé práce je šikana na základních školách. Z velmi obsáhlé problematiky šikany v prostředí českých základních škol jsem vybrala pět okruhů otázek s cílem pokusit se na ně odpovědět na základě analýzy dostupné literatury a pramenů.

V rámci práce jsem si stanovila tyto otázky:

1. Jak lze šikanu definovat?
2. Jakou má šikana na našich základních školách historii?
3. Jaký je rozsah šikany na základních školách?
4. Které účastníky šikany lze identifikovat?
5. Jak je realizována prevence šikany a boj proti ní?

1 DEFINICE POJMU ŠIKANY

Pro vnitřní potřeby škol byla šikana definována metodickým pokynem ministerstva školství jako „... *jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.*“¹

Michal Kolář, jeden z našich největších odborníků na problematiku šikanování, nabízí následující definici: „*Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že vám někdo, komu se nemůžete ubránit, dělá, co je vám nepříjemné, co vás ponižuje, nebo to prostě bolí, strká do vás, nadává vám, schovává vám věci, bije vás. Ale může vám znepríjemňovat život i jinak, pomlouvá vás, intrikuje proti vám, navádí spolužáky, aby s vámi nemluvili a nevšimli si vás.*“²

Výše uvedená definice je spíše vysvětlujícím popisem. Tentýž autor nabízí i „vědeckější“ definici: „*Fenomén šikanování chápeme jako asymetrické, zpravidla opakované násilí mezi žáky ... Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresí.*“³ S touto definicí v podstatě koresponduje i pojetí šikany, které ve své práci předkládají Tomáš Novák a Věra Capponi: „*Šikanování je agresivní jednání uskutečňované s cílem získat pocit převahy a určité výhody prostřednictvím fyzického a psychického týrání druhých lidí.*“⁴ Tato definice tedy akcentuje nejen prvek záměrné agresivity vůči oběti, ale i aspekt různých výhod, které se agresori snaží svým jednáním na úkor oběti získat.

¹ METODICKÝ POKYN ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č. j. 28 275/2000 - 22, Čl. 1, odst.1.

² KOLÁŘ, M. *Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních*. Praha, MŠMT ČR, 2003, s. 89.

³ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha, 2001, s. 27.

⁴ NOVÁK, T., CAPPONI, V. *Sám proti agresí*. Grada, Praha, 1996, s. 45.

Obsáhlý přehled definic a výzkumu šikany podává také Maria Vašutová ve své práci *Děti se specifickými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. A sama pak shrnuje a dodává: „*Jakákoliv definice šikanování by měla zahrnovat tyto hlavní znaky:*

- *patrný úmysl ublížit druhému, ať už fyzicky, psychicky nebo slovně,*
- *útočníkem může být jedno dítě nebo skupina dětí,*
- *incidenty jsou opakované, jednorázové akce se většinou za šikanování nepovažují,*
- *nepoměr sil mezi útočníkem a obětí.“⁵*

Pro praktické rozlišení vnějších projevů šikanování můžeme použít trojdimenzionální schéma, podle které lze agresi členit na:

- 1. přímou a nepřímou**
- 2. fyzickou a verbální**
- 3. aktivní a pasivní.**

Díky této poměrně citlivé klasifikaci lze dobře postihnout odlišnosti u různých typů šikanování, například mezi dívkami a mezi chlapci, u týrání tělesně postižených dětí v běžné škole a podobně. Šikanování však můžeme dělit i na zjevné nebo skryté podle toho, zda jsou u něj svědkové či ne, a dále podle míry nutné aktivity oběti na pasivně snášené ponižující jednání ostatních a na donucení k degradující aktivitě.

⁵ VAŠUTOVÁ, M. *Děti se specifickými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Ostrava, FF OU, 2007, s. 100.

Tab. 1: Osm druhů šikanování – jejich kombinace:

Druhy šikanování	Příklady projevů
Fyzické přímé aktivní	Útočníci oběť věší, škrtní, kopou, fackují.
Fyzické nepřímé aktivní	Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické přímé pasivní	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů).
Fyzické nepřímé pasivní	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků).
Verbální přímé aktivní	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální nepřímé aktivní	Rozšiřování pomluv. Patří sem, ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
Verbální přímé pasivní	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální nepřímé pasivní	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

Zdroj: VAŠUTOVÁ, M. *Děti se specifickými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*, s. 100 – 101.

Pokud přijmeme klasifikaci konfliktů podle J. Křivohlavého⁶, který konflikty dělí na intrapersonální, interpersonální, skupinové a meziskupinové je zřejmé, že kterýkoli z výše uvedených druhů šikanování lze zařadit mezi interpersonální a skupinové konflikty.

⁶ KŘIVOHLAVÝ, J. *Konflikty mezi lidmi. Proč k nim dochází? Jak jim předcházet? Jak je tvořivě řešit?* Avicenum, Praha, 1973, s. 28.

2 HISTORIE ŠIKANY

K tématu historie šikany pravděpodobně v českém jazyce žádná monografie neexistuje. Okrajově se mu však věnují odborníci v pracích zaměřených obecně na tuto problematiku. Činí tak např. Pavel Říčan v díle *Agresivita a šikana mezi dětmi* (1995), Michal Kolář v díle *Bolest šikanování* (2001), který zde nabízí zejména mezinárodní srovnání, dále Tomáš Novák a Věra Capponi v práci *Sám proti agresí* (1996) nebo Lenka Svobodová v práci *Nenechte se šikanovat kolegou* (2008). Dvě posledně zmíněné práce jsou však zaměřeny na problematiku šikany obecně respektive, na problematiku šikany na pracovišti, tzv. mobbingu, a týkají se tak tématu této práce jen okrajově. Přesto se pokusím i z těchto zdrojů sestavit jakýsi stručný historický přehled šikany mezi žáky na našem území.

Historie šikany v naší zemi je poměrně dlouhá, v tomto směru ostatně nejsme žádnou výjimkou. Výzkum této problematiky je výrazně spjat s osobností Michala Koláře, našeho předního odborníka v tomto směru. On sám počátek svého zájmu o šikanu mezi dětmi a mládeží datuje k roku 1975. „V tomto roce jsem se v jednom „pastáku“ setkal s opakovaným internátním lynčováním. Tyto otřesné zkušenosti mne vedly k hlubšímu zájmu o tuto problematiku. Postupně jsem zjistil, že šikanování nelze chápat „běžným“ pedagogickým způsobem, a to proto, že má svůj vlastní kód, který je třeba nejdříve rozluštit.“⁷

V 70. letech 20. století u nás podle M. Koláře fenomén šikanování nebyl oficiálně uznán za závažný. Za první určitý milník považuje až rok 1985, kdy se poprvé mediálně reflektovalo téma školní šikany na učilištích stavebních závodů v Praze. M. Kolář to považuje za první snahu otevřít problém šikanování v tehdejší Československu. Několik agresorů bylo tehdy odsouzeno k nepodmíněným trestům.

Situace se začala výrazněji měnit až po roce 1989. V roce 1990 byl tehdejší ministerstvem školství vydán metodický materiál *Fenomén šikanování u dětí a mládeže*. Dalším časovým milníkem se pak stal rok 1995, „... kdy došlo k průlomu devítileté hradby mlčení.“⁸ V některých regionech České republiky se v letech 1995

⁷ KOLÁŘ, M. *Otevření problému školního šikanování v ČR a ve světě* [online]. 2002 [cit. 20. března 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.sikana.org/03_dopis.pdf> .

⁸ KOLÁŘ, M. *Otevření problému školního šikanování v ČR a ve světě* [online]. 2002 [cit. 20. března 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.sikana.org/03_dopis.pdf> .

až 2001 uskutečnilo několik místních výzkumů, které potvrdily epidemický výskyt šikanování na našich školách. Jednalo se např. o výzkumy K. Večerky a M. Štechové a také P. Říčana. V roce 2001 pak proběhl celonárodní výzkum šikanování s názvem *Sociální klima v prostředí základních škol*, který realizovali naši odborníci Havlínová a Kolář.

V polovině 90. let 20. století došlo i k vydání prvních monografií našich autorů, které se problematikou šikany zabývaly z různých aspektů. První z nich byla práce *Agresivita a šikana mezi dětmi* z roku 1995 od P. Říčana. Další dvě práce pocházejí od M. Koláře, jedná se o *Skrytý svět šikanování ve školách* z roku 1997 a *Bolest šikanování* z roku 2001. Ve stejné době začaly být odborníky na léčbu šikanování pořádány výcvikové semináře, o které byl relativně velký zájem i ze strany pedagogů.

V polovině roku 2000 byla při ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy ustavena pracovní skupina proti šikanování, která mimo jiné vypracovala první Metodický pokyn ministra školství k prevenci a řešení šikanování mezi žáky.

3 ROZSAH ŠIKANY NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH

3.1 Statistické údaje o šikaně

Během nedávného průzkumu na pražských základních školách se zjistilo, že čtrnáct dětí ze sta občas šikanuje téměř pětinu ze svých spolužáků a sedm procent dětí je ze strany svých vrstevníků vystaveno šikaně trvale.⁹

V našich elektronických i tištěných médiích se již několik let shodně uvádí, že šikanu na vlastní kůži zažilo více než 40 % žáků na našich základních školách, přičemž tento údaj je doplněn konstatováním, že šikana se na našich základních školách lavinovitě šíří. Je tedy zajímavé, že ačkoliv šikana se lavinovitě šíří, procento šikanovaných žáků zůstává stejné. Tento moment pouze ukazuje (aniž bych chtěla rozsah šikany jakkoli bagatelizovat), jak nepřesná a zkreslující je reflexe objektivní reality v médiích.

Než se pokusím zjistit, z jakého pramene média čerpala onen údaj o 40 % šikanovaných žáků, uvedu výsledky některých zahraničních výzkumů. Je však zapotřebí zdůraznit, že tyto výsledky v žádném případě nemůžeme srovnávat s výsledky našich domácích výzkumů, protože byly realizované v jiné době a za použití jiné metodiky.

Tab. 2: Výsledky některých zahraničních výzkumů šikany (1998)

Země	Rok	Věk žáků/ typ školy	Počet obětí v %
Norsko	1985	2. až 9. ročník základní školy	8,5 %
Velká Británie	1990	7 až 11 let na základní škole	27 %
Slovinsko	1995	2. až 8. ročník základní školy	20 %
Slovinsko	1996	3. až 6. ročník základní školy	21 %

Zdroj: KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*, s. 99.

⁹ Martin, M., ALTMANOVÁ-GREENWOODOVÁ, C. *Jak řešit problémy dětí se školou*. Praha, 1997, s. 248.

Podle údajů projektu Minimalizace šikany se s různou formou šikanování setkala 41 % žáků základních škol. Dalších 45 % bylo svědkem týrání někoho jiného. Celkem 5 % dětí zažívá verbální nebo fyzické šikanování několikrát za týden. Pouze 25 % šikanovaných žáků na šikanu upozornilo. Tyto údaje pocházejí z prvního a na dlouhou dobu i jediného celonárodního výzkumu výskytu šikanování, který proběhl v roce 2001 na 66 základních školách. Šetření se zúčastnilo více než 6000 žáků základních škol. Více šikanovány byly podle tohoto výzkumu dívky. Z výzkumu také vyplynulo, že téměř 90 % pedagogů nedokázalo vyřešit základní diagnostickou situaci.

Další dotazníkové šetření projektu Minimalizace šikany, kterého se zúčastnilo 1358 žáků základních škol, se uskutečnilo v roce 2005. I ono potvrdilo, že 40 % dětí bylo šikanováno a více než 44 % dětí se stalo svědkem šikany. Přitom fyzickou šikanou v podobě fackování, kopání nebo jiného bití trpí přibližně 10 % šikanovaných a 21 % dětí je šikanováno každý den. Nejčastěji je agresor jeden (34 % případů) nebo dva (24 % případů) a častěji šikanují chlapci (68 %) než dívky (20 %). Nejčastěji šikanovanému pomohla třídní učitelka či kamarádi (shodně 25 %), pomoc rodičů přišla v 12 %. Bohužel v plné pětině případů oběti nepomohl nikdo.¹⁰

Na problematiku obtížně porovnatelných údajů o šikaně naráží ve svém článku i Lukáš Doubrava. Tento autor tvrdí, že Česká školní inspekce v posledních letech v každém školním roce věnovala jistou pozornost monitoringu šikany, pokaždé však byla zvolena jiná metodika, a tudíž byly zjišťovány jiné informace. Podle těchto zjištění nelze získat odpověď ani na tak základní otázku, zda se výskyt šikany na školách zvyšuje či snižuje. Podle vyjádření inspektorů však *pravděpodobně* výskyt zůstává stejný.

Podle zjištění ČŠI, která jsou k dispozici za školní rok 2006 – 2007, v současné době psychická šikana převažuje nad fyzickou, a to dokonce sedminásobně. Nejčastěji jsou oběti šikanovány jednou měsíčně (asi 50 % případů).

¹⁰ 40 % žáků základních škol obětí šikany, In Učitel'ský zpravodaj [online]. 6. dubna 2008 [cit. 29. března 2009]. Dostupné na WWW: <<http://www.ucitelskyzpravodaj.cz/aktualne/tabid/331/articleType/ArticleView/articleId/245/40--k-zkladnich-kol-obt-ikany.aspx>>.

Každodenní šikanování zažívá přes 13 % šikanovaných. Asi 50 % případů agrese má na svědomí jedinec, asi 25 % případů pak dvojice agresorů.¹¹

Zjištění ČŠI za školní rok 2006 – 2007 rovněž ukázala, že pedagogičtí pracovníci zřejmě nevyvíjejí dostatečnou aktivitu k řešení problematiky šikany a žáci u nich proto pomoc příliš nevyhledávají. Pouze necelých 60 % žáků, kteří byli svědkem šikany na tuto skutečnost upozornilo některého z učitelů, ale jen asi 40 % z těch, kteří tak učinili, si myslí, že to skutečně pomohlo. Jen polovina dotazovaných žáků má pocit, že jejich škola dokáže své žáky před šikanou ochránit.¹²

I přes výše uvedené nedostatky ve statistickém zjišťování rozsahu šikany na základních školách mohu konstatovat, že různé formy šikany postihnou asi 40 % dětí ve věku od šesti do patnácti let, přičemž toto číslo se pravděpodobně v prvním desetiletí 21. století příliš nemění.

3.2 Příčiny a stadia dětské šikany

Stanislav Langer¹³ se ve své práci *Problémový žák v době dospívání na základních školách a v nižších třídách gymnázia* pokouší identifikovat příčiny šikanování, které podle něj mohou spočívat v těchto kauzálních okruzích:

- Tzv. silácké tendence u dětí a mládeže, a to zvláště u chlapců.
- Vývojové změny osobnosti v důsledku formování skupiny, formování sociálního statusu, a to nejen v určité školní třídě, ale i mimo ni a mimo školu.
- Vědomí duševní inferiority (méněcennosti).
- Disharmonický vývoj osobnosti psychopatického typu s potřebami agresivně ponižovat slabší jedince za účelem uspokojení svých vlastních zvrácených potřeb.
- Národnostní, rasová, náboženská nebo názorová nenávisť.

¹¹ DOUBRAVA, L. *Strategii proti šikaně potřebuje každá škola na míru*, In Učitel'ské noviny č. 6 [online]. 2007 [cit. 29. března 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.ucitelskenoviny.cz/n_obsah_clanku.php?id=189&PHPSESSID=086bfe>.

¹² DOUBRAVA, L. *Strategii proti šikaně potřebuje každá škola na míru*, In Učitel'ské noviny č. 6 [online]. 2007 [cit. 29. března]. Dostupné na WWW: <http://www.ucitelskenoviny.cz/n_obsah_clanku.php?id=189&PHPSESSID=086bfe>.

¹³ LANGER, S. *Problémový žák v době dospívání na základní škole a v nižších třídách gymnázia*. Hradec Králové, 2001, s. 324 – 325.

Je zřejmé, že v praxi se mohou výše uvedené příčiny různě kombinovat. Ve všech případech však podle S. Langerova šikanování pramení ze snahy ponižovat druhého, z vědomí síly a mocenské nadřazenosti.

Maria Vašutová¹⁴ i Michal Kolář člení vývoj šikany ve skupině vrstevníků do pěti stupňů:

1. stupeň – Zrod ostrakismu

Jedná se o vznik počátků šikany. Ve třídě se mohou objevit méně oblíbené děti, které začnou nedobrovolně hrát roli obětních beránků. Svou roli může sehrát i neprofesionální přístup pedagoga, kdy učitel častěji vytýká žákovi některé jeho slabiny a neschopnost, snižuje jeho autoritu nebo se slovně dotýká jeho osoby. Takové děti se mohou dostat na nejnižší společenské pozice skupiny a začnou zakoušet první převážně psychické formy násilí, které jsou představovány různými vtipy, intrikami a pomluvami. Spolužáci se s takovým dítětem nebaví, odstrkují je, povyšují se nad něj nebo se baví na jeho účet. Takové dítě začíná přijímat roli utlačovaného, odstrkovaného a nedokáže se účinně bránit. Tento první stupeň je velice těžko pozorovatelný. Učitel by měl mít pro tyto projevy vytříbený cit a měl by umět rozlišit skutečný vtip od zlého úmyslu. Rodiče se většinou o těchto projevech nedozví, mohou však vyzorovat, že se mění chování dítěte.

2. stupeň – Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Je charakteristický tím, že psychický nátlak přerůstá ve fyzickou agresi, přitvrzuje se manipulace s obětí. Agresor v této etapě vstřebává zážitek jak chutná moc, jaké uspokojení mu přináší to, když bije, týrá a ponižuje. Nereaguje-li v tomto stádiu pozitivní jádro skupiny (třídy), neexistují-li kamarádské vztahy, záporný vztah k násilí, pozitivní morální vlastnosti, pak dochází k prolomení posledních morálních zábran a šikana se rozjíždí ve větším rozsahu.

3. stupeň – Vytvoření jádra

Je v podstatě rozhodující. Existuje stále možnost vzniku silné pozitivní skupiny, která by oslabil vliv tvořícího se šikanujícího jádra. Pokud tato silná pozitivní

¹⁴ VAŠUTOVÁ, M. *Děti se specifickými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Ostrava, 2007, s. 102 – 103.

skupina nezasáhne, pak působení tyranů přechází do dalších fází. K agresorům se přidávají další jednotlivci. Cílem tohoto jádra pak budou stále ti nejslabší, kteří se nacházejí na nejnižším postavení ve skupině.

4. stupeň – Přijetí norem agresorů většinou

Šikana se rozjíždí v plném rozsahu. Působení agresorů je tak silné, že jejich normy přejímá celá skupina. Klást odpor v této fázi již nelze. I mírní a ukáznění žáci se začínají chovat hrubě a mohou se aktivně zúčastnit týrání spolužáka. I oni prožívají pocit uspokojení z ponižení, bolesti a útrap toho druhého, slabšího. Dělají to proto, aby se oni sami nestali tím týraným. Vliv pedagogů na chování takové skupiny je již minimální.

5. stupeň – Dokonalá šikana

Ten se zpravidla naštěstí na základních školách nestačí vytvořit, je to spíše záležitost věznic, výchovných ústavů, případně středních škol. Jeho charakteristickým znakem je to, že agresori jsou chápáni a uznáváni jako „vůdci“. Oběti jsou vnímány jako méněcenné. Vůdce tyranů zaujímá vedoucí místo, rozhoduje o všem, co se ve skupině děje. Nejhorší situace nastává tehdy, jestliže je tímto vůdcem žák s výborným prospěchem, který ochotně pomáhá pedagogovi. Oběť v tomto stadiu utíká do nemoci, má mnoho absencí (často i neomluvených), vyhýbá se škole a v nejhorším případě končí psychickým zhroucením nebo pokusem o sebevraždu.

3.3 Následky šikany

Šikanování představuje těžkou poruchu vztahů ve skupině, poruchu, která má systémový charakter a zasahuje celou skupinu. „*V tomto smyslu šikanování nepoškozuje pouze oběti, ale i agresory, další členy skupiny a skupinu jako celek.*“¹⁵ Šikana také velmi zasahuje rodinu postiženého dítěte, a to velmi zraňujícím způsobem. Michal Kolář uvádí případy matek, které se psychicky zhroutily, když se dozvěděly podrobnosti o šikanování svého dítěte. Nejhorší následky však šikanování má u samotných obětí.

¹⁵ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách.* Praha, 2001, s. 99.

Skryté nebo pozdě odhalené šikanování má za následek čtyři hlavní destruktivní důsledky:

1. Poškození fyzického a psychického zdraví obětí:

Fyzické i psychické utrpení oběti může mít někdy i trvalé následky na zdraví.

2. Fixování antisociálních postojů u agresorů:

Důsledek šikany pro její iniciátory, tedy pro agresory, nebývá tak zřejmý a zjevný, jako je tomu v případě obětí. Prohlubuje se totiž jejich deficit v duchovním a mravním vývoji. U nezletilých agresorů, kteří jsou ponecháni vlastnímu osudu se povážlivě upevňují antisociální postoje a celková připravenost pro trestnou činnost.

3. Ztráta iluzí o společnosti pro ostatní členy skupiny:

Děti, které jsou svědky šikanování, i když se ho samy přímo aktivně neúčastní, ztrácejí iluze o společnosti, která by každému svému členu měla zajistit bezpečí a základní práva. Velmi nebezpečná je konfrontace s faktem, že autority, v tomto případě učitelé, nejsou schopny zajistit ochranu slabším. Rovněž je nebezpečné, když vidí, jak jsou mravní i právní normy porušovány bez toho, aby pro agresory následovala sankce. Z toho plyne nebezpečí, že i v budoucnosti se mohou k násilí a porušování zákonů stavět pasivně a apaticky.

4. Snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku:

Výskyt šikany v určitém kolektivu představuje vážnou překážku výchovného i vzdělávacího působení pedagogů na členy takovéto skupiny. Michal Kolář dokonce hovoří o minimálním výukovém efektu ve skupině zasažené „virem“ šikany. Pravděpodobně záleží na tom, jaké míry či jakého stupně šikana ve skupině dosáhla.

Co se týče následků šikanování u obětí, mohu konstatovat, že jejich závažnost závisí na tom, jaké míry destruktivní síly šikanování dosáhlo a v jakém časovém horizontu mu byla oběť vystavena. Svou roli hraje i míra vnitřní obranyschopnosti oběti. *„Tragické je , když dojde ke zlomení oběti, rozbití její*

*identity a nastolení trvalého pocitu bezmoci, závislé otrocké poddajnosti a věrnosti agresorovi ...*¹⁶

Co se týká prvních tří stadií šikany, o kterých jsem již psala v předcházející podkapitole, je častým omylem domnívat se, že nemohou přinášet vážnější následky. Účinky takové šikany jsou sice nenápadné, ale šikanovaní žáci se v kolektivu necítí dobře a jejich vztah ke škole bývá celkově negativní. Vystavení dlouhodobému emočnímu tlaku a tzv. subtilnímu násilí, jakým je např. izolace, zesměšňování, ponižování či nadávání, pozvolna narušuje osobnostní vývoj oběti. Uvědomované i neuvědomované prožívání bolesti vede dříve nebo později k přetížení adaptačních mechanismů jedince, k vyčerpání jeho nervové soustavy s následkem neurózy nebo k psychosomatickým obtížím. U takovýchto dětí pak můžeme ve škole zaznamenat častou nepozornost ve vyučování, zhoršení prospěchu, tendenci k nadměrné omluvené absenci ukazující na „únik do nemoci“, záškoláctví, poruchy sebehodnocení, narušené a negativní sebepojetí a konečně celkovou nejistotu a stále přítomný strach.

V případě čtvrtého a pátého stupně rozvoje šikany (která se na základních školách naštěstí zpravidla nevyskytují) se následky pro oběť dotýkají celé osobnosti a mohou mít celoživotní charakter. Jedná se o poruchy spánku provázené nočními děsy. Často se objevují výrazné psychosomatické obtíže jako je únava, nevolnost, bolesti hlavy, břicha, zad atd. V závažnějších případech se oběť může zhroutit, nemůže pokračovat ve studiu ani po přeřazení na jinou školu. Průvodním jevem těchto následků může být i těžká porucha sebehodnocení, ztráta vůle a sebezničující tendence osobnosti.

Následky často přetrvávají i po ukončení šikany. Zatímco tělesná zranění se hojí poměrně rychle a oběť může působit na první pohled zdravě a normálně, duševní poranění jsou hluboká. Setká – li se takový jedinec s větší zátěží v interpersonálních vztazích, projevuje se u něj osobnost bývalé oběti s depresivním laděním. Oběti pokročilých šikan mají tendenci od všeho uniknout.

Pro školní praxi je zajímavý postřeh Michala Koláře, že bývalé oběti se po přechodu na jinou školu někdy znovu stávají cílem šikanování nových agresorů.

¹⁶ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha, 2001, s. 101.

Jejich utrpení se tedy opakuje znovu. Oběti poškozené prvním šikanováním mohou být v budoucnu významně více ohroženy.

4 ÚČASTNÍCI ŠIKANY NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH

Zjednodušeně lze říci, že existují celkem čtyři kategorie účastníků školního násilí: agresoři, jejich oběti, svědkové školního násilí a pedagogové. Tyto kategorie však nemusí existovat v čisté podobě. Proto je Maria Vašutová¹⁷ upřesňuje a rozšiřuje. Šikanování je podle této autorky i autorů dalších záležitostí celé skupiny. Kromě agresorů a obětí tedy uvádí další účastníky šikany, ať už mají k šikanování vztah přímý, nepřímý nebo neutrální:

- a) Pouze šikanující.
- b) Šikanující, jenž se stává i šikanovaným.
- c) Pouze šikanovaný.
- d) Nezúčastněné osoby, tj. děti, které nešikanují ani nejsou šikanovány.

Pomocí kombinace těchto kategorií účastníků pak Maria Vašutová¹⁸ identifikuje sedm typů účastníků šikany: oběť, agresor, svědek, oběť – agresor, oběť – svědek, agresor – svědek, oběť – agresor – svědek.

Je ovšem otázkou, zda má tato kategorizace účastníků školního násilí nějaký praktický význam - snad jen v případě, že by zařazení účastníka školního násilí do určité kategorie mělo svůj význam právní. Tak tomu ovšem zatím není. Kategorizace však může být nápomocna při individuální psychologické práci s konkrétním účastníkem školního násilí, která má za cíl napravit následky šikanování. Je zřejmé, že M. Vašutová se snaží poukázat na skutečnost, kdy v mnoha případech nemůžeme přesně rozlišit roli oběti a agresora, kdy např. někteří agresoři jsou ke svému chování nuceni jinými agresory a stávají se tak do jisté míry oběťmi. Tyto okolnosti však vyplynou na povrch většinou až během šetření konkrétního případu šikany.

¹⁷ VAŠUTOVÁ, M. *Děti se specifickými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Ostrava, 2007, s. 106.

¹⁸ VAŠUTOVÁ, M. *Děti se specifickými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Ostrava, 2007, s. 106.

4.1 Osobnost obětí

Maria Vašutová ve své práci uvádí následující charakteristiku obětí šikany: „*Oběťmi šikanování se stávají zpravidla děti, které se nějakým způsobem od ostatních odlišují, ať už jsou chudé a nenosí drahé značkové oblečení, jsou zakřivené, nějak postižené, nebo se dobře učí a chovají se slušně k učitelům.*“¹⁹

Michal Kolář s tímto tvrzením souhlasí, ale nabízí nám poněkud hlubší pohled, když tvrdí, že osobnostní charakteristiky protagonistů šikany, tedy agresorů a obětí, a jejich vzájemný vztah představují nejvýznamnější rizikové faktory pro nastartování šikany. „*Někdy člověk může nabýt dojmu, že se mezi těmito protagonisty jedná o nějaký skrytý scénář zvláštní “spolupráce”. Jako by jejich vzájemné chování a jejich potřeby do sebe zapadaly.*“²⁰ M. Kolář však připouští, že k těmto případům dochází pouze výjimečně a osobnostní charakteristika oběti vůbec nemusí být spouštěcím mechanismem šikany. Přesto lze určité obecné charakteristiky typické oběti šikanování nalézt, i když je to obtížnější, než v případě agresorů. „*Při troše smůly se může obětí stát, kterékoliv dítě.*“²¹ Stejný názor zaujímá i P. Říčan: „*Nejdůležitější zjištění zní, že obětí šikany se může stát prakticky kdokoli.*“²²

Oběti šikanování v žádném případě nejsou defektní osobnosti, jedná se spíše o osobnosti slabé, které nedokáží skrývat strach. Právě jejich viditelná bojácnost a zranitelnost se často stává spouštěcím momentem šikany. Tyto děti se rovněž vyznačují slabou reaktivitou v zátěžových situacích. Na rozdíl od agresorů propadají panice, malomyslnosti, výčitkám svědomí a přílišné sebekritice. Nemusí se jednat přímo o fyzicky slabé děti, jsou však obvykle méně zdatné než agresori.

Lze říci, že existují určité osobní charakteristiky, které zvyšují riziko, že se dané dítě stane obětí šikany. Oběti mívají v širším slova smyslu nějaký fyzický či psychický handicap nebo se jistým způsobem odlišují od skupinové normy. Kromě

¹⁹ VAŠUTOVÁ, M. *Děti se specifickými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Ostrava, 2007, s. 111.

²⁰ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha, 2001, s. 84.

²¹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha, 2001, s. 87.

²² ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha, 1995, s. 34.

M. Koláře zdůrazňují aspekt handicapu u oběti i T. Novák a V. Capponi.²³ Tito autoři však upozorňují, že šikanováni mohou být i děti, které žádný handicap nemají.

Z fyzických handicapů jde nejčastěji o malou tělesnou sílu, obezitu, neobratnost nebo o nějakou mimořádnost ve vzhledu. Mezi psychická znevýhodnění zase můžeme zařadit třeba hyperaktivitu s poruchou pozornosti, specifické poruchy učení (dyslexie, dysortografie, dyskalkulie, dysgrafie atd.) nebo opožděný duševní vývoj. Pokud se opoždění duševního vývoje projevuje např. dezorientací v sociálních vztazích, naivitou, těžkopádností, závislostí nebo zvýšenou sugestibilitou, existuje zvýšené nebezpečí, že takové dítě bude zprvu zesměšňováno a ponižováno a později i tvrdším způsobem šikanováno. „*Riziková situace „mentálně nejslabšího žáka“ se vyskytuje na všech typech vzdělávacích zařízení, není to záležitost pouze speciálních škol.*“²⁴

S touto charakteristikou v podstatě souhlasí i O. Matoušek, který tvrdí, že šikanováním jsou ohroženy zejména „... *děti slabé, málo nadané, nemocné, bojácné, jakkoli viditelně hendikepované.*“²⁵ I tento autor zdůrazňuje že agresory „provokuje“ jinakost některých dětí a jejich odlišnost od normy.

Dítě mohou vůči agresorům oslabovat i některé vnější skutečnosti. Může jít o depresivní stav nebo vyčerpání po dlouhodobé nemoci, ale i o nízký socioekonomický status jeho rodičů. Děti rovněž mohou být šikanovány pro svoji odlišnost od skupinové normy, jak jsem se již zmínila v úvodu této kapitoly v souvislosti s citátem z práce M. Vašutové. Je přitom zapotřebí zdůraznit, že tato odlišnost může být ve smyslu pozitivním i negativním. Někdy mohou být vystaveni posměchu ostatních žáci pilní a snaživí, jindy zase ti s pomalejším učebním tempem. Záleží na tom, jak jsou nastaveny normy ve vrstevnickém kolektivu. Specifickou skupinu odlišných žáků tvoří děti národnostních menšin žijících na území našeho státu.

Zvláštním aspektem reakce oběti na šikanování je jakási její „nehybnost“. P. Lauster²⁶ tento aspekt popisuje jako „vyhlášení bezmoci“ a definuje jej jako jeden

²³ NOVÁK, T., CAPPONI, V. *Sám proti agresí.* Praha, 1996, s. 45.

²⁴ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách.* Praha, 2001, s. 89

²⁵ MATOUŠEK, O. *Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě.* Praha, 1997, s. 92.

²⁶ LAUSTER, P. *Nenechte si nic líbit. Umění, jak se prosadit.* Praha, 1994, s. 52.

z nejzávažnějších obranných mechanismů. „Vyhlášení bezmoci“ nastává v případě, kdy oběť usoudí, že proti šikanování nic nezmuže a že se musí se situací smířit (příčemž její úsudek samozřejmě nemusí být správný). Obranou před problémy se tak stává pasivita, jedná se o pohodlnou cestu, jak se problémem dále nezabývat. Tento ústup do pasivity však s sebou nese negativní následky v podobě snadné manipulovatelnosti oběti.

M. Kolář²⁷ uvádí i typologii obětí a dodává, že její znalost je vhodná pro praktické potřeby prevence:

- **oběti tzv. slabé s tělesným a psychickým handicapem,**
- **oběti tzv. silné a nahodilé,**
- **oběti tzv. deviantní a nekonformní,**
- **šikanovaní žáci s životním scénářem oběti, tzv. typické oběti.**

Dále lze rozlišit oběti, které ve svém kolektivu nemají žádného kamaráda a jsou tedy zcela izolované, a oběti, které mají aspoň jeden pozitivní opěťovaný vztah.

Pro pedagogické pracovníky, kteří šikanu mezi svými žáky řeší, nastává obtížná situace v případě, kdy se oběti šikany stanou žáci, kteří sami mnohdy mají problémy s dodržováním školního řádu a kteří třeba rádi provokují. V tomto případě bývá složité zjistit, kdo koho vyprovokoval, popřípadě napadl. Ostatně s výmluvami na vyprovokování se u agresorů učitelé setkávají často a většinou se tyto výmluvy nezakládají na pravdě.

Ve srovnání se zkoumáním agresorů jsou výzkumy zabývající se jejich oběťmi mnohem méně početné. Přesto lze o dětech, které se stávají oběťmi šikany, říci asi toto:

- Bývají úzkostné, citlivé a tiché.
- Ve škole mívají jen málo dobrých kamarádů, někdy se nepřátelí s nikým.
- Zdá se, že určitým způsobem signalizují svému okolí nejistotu a neschopnost bránit se útokům a urážkám.

²⁷ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách.* Praha, 2001, s. 89.

- Na ostatní obvykle působí dojmem citově labilních a fyzicky slabých jedinců, často si na něco stěžují a snaží se získat pozornost dospělých i dětí.
- Může jít také o děti nadměrně ochraňované rodiči a učiteli - taková přehnaná péče působí nedostatečný rozvoj schopností vyrovnávat se s obtížnými situacemi.

4.2 Osobnost agresora

Někteří odborníci v oboru psychopatologie zastávají názor, že agresori dopouštějící se hrubých forem šikany, jsou psychopatické osobnosti. Vzhledem k četnému výskytu šikany na školách však tento názor nebude přesný. Michal Kolář tvrdí, že se iniciátoři šikany neliší od svých vrstevníků zásadním způsobem. U velké většiny z nich neshledává rysy sadismu. Iniciátoři šikany jsou však podle něho mimořádně egoističtí a egocentričtí. Vlivem toho u nich nemá, každému člověku vrozená, jistá míra agrese žádné zábrany pro svůj rozvoj. Nejedná se tedy o problém psychopatologie, nýbrž o problém duchovního rozměru člověka a jeho morálky. Odborníci totiž dodávají, máme – li vrozenou agresivitu, pak máme minimálně ve stejné míře vrozený i soucit. A je to právě lidskost a z ní plynoucí soucit, který většině zabraňuje chovat se krutým způsobem.

Hovoříme – li v souvislosti se šikanou o agresi, je zapotřebí tento pojem definovat. Za agresi lze považovat „... všechny činy, které působí nebo mají za cíl způsobit škodu druhé osobě, zvířeti nebo na neživém předmětu ...“²⁸ Je však zapotřebí mezi jednotlivými druhy agrese rozlišovat podle motivů agresivního jednání. Erich Fromm rozlišuje agresi biologicky adaptivní (životu sloužící), kterou nazývá agresí benigní, a která představuje reakci na ohrožení, a agresi biologicky neadaptivní neboli maligní. Je zřejmé, že v případě dětské šikany se jedná o agresi maligní.

V této souvislosti je vhodné uvést citát z díla Anatomie lidské destruktivity, jejímž autorem je filosof a psycholog Erich Fromm: „V žádném případě by se ... neměla psychiatrická analýza užívat k zatemnění morálního problému zla. Právě

²⁸ FROMM, E. *Anatomie lidské destruktivity. Můžeme ovlivnit její podstatu a následky?* Praha, 1997, s. 190.

*jako jsou zlí a dobří duševně „zdraví“ lidé, existují také zlí a dobří duševně nemocní. Zlo musíme vždycky označit jako zlo, náš morální soud se nezruší klinickou diagnózou. Na druhé straně i nejhorší člověk zůstává člověkem a má nárok na náš soucit.*²⁹ Postoj Ericha Fromma k hledání příčin zla v mezilidském jednání ukazuje, že diagnóza vypovídající o určitém narušení normality osobnosti agresora, nemůže sloužit pro jeho ospravedlnění nebo zbavení odpovědnosti za spáchání zla. Na druhou stranu však neopomíná zdůraznit, že i agresor je člověkem a jako takový potřebuje naši pomoc, třeba z důvodu narušení normality své osobnosti.

P. Říčan k charakteristikám agresorů dodává, „... že jde většinou o nadprůměrně tělesně zdatné jedince, silné a obratné, a to zvláště pokud jde o chlapce.“³⁰ V první kapitole jsem popsala osm druhů šikany a tak víme, že ta sice může být fyzická, ovšem stejně tak může být i verbální. Proto je zřejmé, že fyzická převaha nemůže být jedinou charakteristikou agresorů. To ostatně připouští i P. Říčan, když dodává, že inteligence spojená s bezohledností a krutostí může vyvážit nedostatek fyzické síly agresora.

Mezi agresory se můžeme setkat i s manipulátory, kteří dokážou pro svůj záměr získat skupinu dalších žáků. Ti pak skutečně realizují plán hlavního agresora, přičemž on sám se své oběti nemusí ani dotknout. „Pro dětské agresory ... je typická touha dominovat, ovládat druhé, bezohledně se prosazovat ... ubližovat druhým je pro ně radostí.“³¹ Pavel Říčan dokonce hovoří o tom, že v případě agresorů lze shledávat sadistické sklony, ovšem v širším smyslu, než jak sadismus chápou sexuologové.

Vidíme tedy, že v tomto bodě, tedy v otázce sadistických sklonů agresorů, se P. Říčan a M. Kolář do jisté míry rozcházejí. Je zřejmé, že určitá část dětských agresorů jistě vykazuje sadistické sklony. Ovšem pokud bychom připustili, že je bude vykazovat značná část agresorů, znamenalo by to, při uvědomění si statisticky zjištěného rozsahu šikany, že se naše základní školy jen hemží sadistickými jedinci. Proto bude pravděpodobně správnější mínění M. Koláře.

²⁹ FROMM, E. *Anatomie lidské destruktivity. Můžeme ovlivnit její podstatu a následky?* Praha, 1997. s. 420.

³⁰ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí.* Praha, 1995, s. 31.

³¹ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí.* Praha, 1995, s. 32.

Tento autor identifikuje **tři typy agresora** a je zřejmé, že přitom akcentuje nejen fyzickou, ale i verbální formu šikany a dále všechny formy zmíněné v první kapitole této práce:

1. typ – Hrubý, primitivní, impulsivní jedinec, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy, narušeným vztahem k autoritě, někdy může být zapojený do gangů páchajících trestnou činností. *Vnější forma šikanování*: šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrahování ostatních. *Specifika rodinné výchovy*: častý výskyt agrese a brutality rodičů. Zdá se, jako by agresori násilí vraceli nebo napodobovali.

2. typ – Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. *Vnější forma šikanování*: násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků. *Specifika rodinné výchovy*: časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ – „Vtipálek“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný. *Vnější forma šikanování*: šikanuje pro pobavení sebe i ostatních, je u něj patrná snaha vystihnout podle jeho názoru humorné či zábavné stránky šikanování. *Specifika rodinné výchovy*: nezaznamenána žádná specifika. Pouze v obecnější rodině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.³²

Specifickým aspektem osobnosti agresora – původce šikany – jsou jeho osobnostní rysy. Duchovní prázdnota a chybějící mravní hodnoty nemusejí být překážkou vysoké inteligenci, hlubokému vzdělání, silné vůli k úspěchu a dokonce i tvořivosti. Sobecká a sebestředná orientace posiluje vrozenou touhu po moci a slasti, která je s ní spojená. Pokud agrese v člověku není kultivována nebo transformována, slouží primitivnímu já. Od této poruchy se mohou v rámci určitých podmínek odvíjet nejrůznější druhy zla a mezi nimi i šikanování.

Zajímavým způsobem rozebírá již zmíněnou otázku dobra a zla filosof Immanuel Kant. Jediným dobrem podle Kanta je k dobru směřující mravní vůle.

³² KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha, 2001, s. 108-110.

Kant zdůrazňuje jednání z povinnosti. Jedině takové jednání považuje za mravné. Koná – li někdo dobro pro druhé lidi z náklonnosti k nim nebo proto, že se to po něm vyžaduje, jedná sice správně, ale pouze navenek a bez vnitřního motivu, jímž je zmíněná povinnost.³³ Kantův postřeh o nutnosti vnitřního motivu k dosažení opravdovosti v jednání koresponduje i s výzkumy současných psychologů ohledně morálního vývoje dětí. Alternativní pojetí založené na zkoumání dětského myšlení navrhl například Jean Piaget a podobný ale mnohem obsáhlejší model navrhl Lawrence Kohlberg. L. Kohlberg se domnívá, že dítě ve svém morálním vývoji prochází šesti hlavními stadii seskupenými pod tři obecnější.

I. Prekonvenční morálka (odpovídá Piagetovu předoperačnímu stadiu myšlení), věk přibližně 2 až 7 let.

1. Zaměření na trest a poslušnost. Děti nemají opravdový smysl pro morálku, ale jejich chování může být tvarováno prostým zpevňováním.
2. Individualistická účelovost a výměna. Správný čin je takový, který se dítěti samému vyplatí. Zdá se, že dítě je schopno vyhovovat potřebám druhých, ale bývá tomu tak pouze proto, že výsledek je pro ně samé bezprostředně příznivý.

II. Konvenční morálka (Piagetovo stadium konkrétních myšlenkových operací), věk přibližně 7 až 11 let.

3. Vzájemné interpersonální požadavky, vztahy a konformita. Děti se snaží plnit požadavky starší generace – nejprve jen v určitých situacích, později i obecněji tak, jak si osvojují pojetí „hodného“ dítěte.
4. Společenské uspořádání a svědomí (řád a zákon). Morální zásady se dále zobecňují a děti se snaží řídit se jimi nejen pro osobní zisk, ale i z toho důvodu, že si nyní vytvářejí smysl pro povinnost vůči autoritě a vůči uchování existujícího společenského pořádku. S výjimkou extrémních okolností zachovávají zákony.

³³ STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*. Praha, 1992, s. 285.

III. **Postkonvenční morálka** (Piagetovo stadium formálních myšlenkových operací), věk od přibližně 12 let výše.

5. Společenská úmluva čili užitečnost a práva jednotlivce. Smysl pro povinnost je stále silný, avšak ještě důležitější než zachování daného stavu se stává smysl pro spravedlnost a zákonnost. Pravidla jsou stále více vnímána jako něco, co lze a často také je žádoucí měnit.
6. Univerzální etické zásady. Morální zásady jsou spojovány do soudržné a uspořádané filosofie. Morální rozhodnutí berou v úvahu všechny podstatné okolnosti. Jedinec nyní dokáže nahlížet dále za úroveň povrchní spravedlnosti a oprávněnosti.³⁴

Individuální tempo postupu těmito stádii je odlišné. Někteří lidé možná nikdy nedosáhnou vyšších úrovní, stejně jako někteří nedosáhnou úrovně formálních operací (stadia 6 možná dosáhne ve svém životě jen několik zvlášť výjimečných jedinců). Dosažení příslušné úrovně myšlení může být nezbytnou podmínkou dosažení odpovídající úrovně morálního vývoje, i když to nutně neznamená, že děti jen proto, že dosáhly prvního stadia, také dosáhnou druhého. Rozhodující roli hraje učení a příležitost. Jinými slovy: to, že děti jsou určité úrovně morálního usuzování schopny, neznamená, že jí automaticky dosáhnou.

Závěrem lze konstatovat, že skutečnost, že se dítě stane agresorem, nemívá jen jednu příčinu. Na vzniku takového chování se podílí celá řada faktorů. Uvedu zde jen některé z nich:

- Povaha a založení dítěte.
- Rodinné prostředí, kde jeden nebo oba rodiče vystupují často agresivně a prosazují tak svou vůli vůči ostatním členům rodiny, spolupracovníkům i jiným lidem.
- Nedostatečná péče a výchova, není nikdo, kdo by dítěti ukázal, že chce-li něčeho dosáhnout, existují i jiné prostředky než agrese.
- Poselství o tom, že šikana se vyplácí. Pokaždé, kdy se k šikaně uchýlí některý z rodičů, učitel nebo spolužák, sděluje tím vlastně dítěti, že být agresivní a nevychovaný se vyplácí.

³⁴ FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi. Příručka pro učitele*. Praha, 1997, s. 234.

- Kruté tělesné trestání. Je-li dítě často trestáno bytím, učí se tím, že je v pořádku, když větší a silnější lidé (např. rodiče) týrají lidi menší a slabší (děti).
- Nízké sebeocenení. Děti, které o sobě slyší většinou jen negativní výroky, přirozeně ani samy vlastní osobu příliš nehodnotí. Vidí svět nepřátelsky a na nepřátelské okolí potom preventivně útočí. Tím, že trýzní jiné, získávají pocit nadřazenosti a získávají pozornost okolí.
- Skupina vrstevníků, kteří šikanu podporují. V některých případech dítě šikanuje jiné, aby se zařadilo do skupiny podobně se chovajících jedinců nebo, aby si v takové skupině získalo přátele.

4.3 Svědci školního násilí

„Být svědkem šikanování je samo o sobě sociální zkušeností, která jedince přímo učí základním lekcím o síle, autoritě, empatii, sociální odpovědnosti, odvaze (či jejímu nedostatku), bezpráví. Tyto lekce jsou pro žáky hodnotnější, než výukové hodiny zaměřené na občanskou odpovědnost.“³⁵ Záleží na tom, jak se kdo k existenci šikany ve svém kolektivu postaví. Maria Vašutová za svědky šikany nepovažuje pouze spolužáky šikanované oběti ale i členy pedagogického sboru, kteří o šikaně vědí, ale z různých důvodů proti ní nezasáhnou. Tím se podle ní v podstatě dopouštějí porušení našich právních norem. Zde chci dodat, že tito učitelé se nedopouštějí pouze porušení právních norem, ale především neetického a nemorálního jednání. Stanou-li se svědky šikany děti, mívají kromě strachu pocit studu a spoluviny, přestože se jí nezúčastnily.

Podle M. Vašutové můžeme identifikovat dva základní typy svědků školního násilí: svědka, který se ztotožňuje s agresorem, a svědka, který se ztotožňuje s obětí. Je otázkou, zda lze identifikovat ještě třetí typ svědků, kterým by byli svědci pasivní či neutrální. Je totiž zřejmé, že i když šikana probíhá skrytě, tak zejména u rozvinutějších stadií šikany se o této skutečnosti v zasaženém třídním kolektivu ví a jednotliví žáci chtě nechtě k šikaně zaujímají vnitřní postoj.

³⁵ VAŠUTOVÁ, M. *Děti se specifickými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Ostrava, 2007, s. 113.

V případě svědků ztotožňujících se s agresorem se jedná o žáky, kteří vlivem zhoršujícího se klimatu ve třídě nebo v kolektivu postupně přejímají za normy chování způsoby jednání agresora či agresorů. Míra nebo procento ztotožnění se s agresorem narůstá tak, jak se šikana dostává do dalších a dalších stadií. Tito svědkové svalují vinu za hrubé zacházení na samotnou oběť šikany, domnívají se, že si šikanování tzv. zasloužila, ať už svým vzhledem, chováním, vlastnostmi atd.

Tito svědkové se šikany neúčastní přímo aktivně. Podílejí se však na odmítání oběti a jejím ostrakizování a pochopitelně neučiní nic, aby jí jakkoli pomohli. Příčinou může být nejen strach z agresorů, ale i samotné ztotožnění se s nimi. Těmto svědkům se šikanování dokonce zamlouvá a někdy mohou iniciátorům šikany i tzv. pomáhat.

V případě svědků ztotožňujících se s obětí jde o děti, které se identifikují s obětí a podobně se také cítí při konfrontaci s agresorem. Maria Vašutová uvádí, že se tak mohou stát vlastně druhou obětí šikanování. Tato autorka mezi typ svědků ztotožňujících se s obětí řadí i mnohé pedagogy. *„Někteří pedagogové se šikaně vyhýbají, jiní se ji pokoušejí zastavit, avšak nedostatečně důrazně. Mnohdy mají u toho smíšené pocity, a ačkoli vnímají situaci jako problematickou, mají strach zasáhnout aktivně.“*³⁶

³⁶ VAŠUTOVÁ, M. *Děti se specifickými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Ostrava, 2007, s. 113.

5 Prevence šikany a boj proti ní

Předtím, než se budu konkrétně věnovat prevenci šikany, jakožto jednoho ze sociálně patologických jevů na školách, je zapotřebí definovat pojmy primární, sekundární a terciální prevence. Pod pojmem **primární prevence** se obvykle rozumí takové aktivity a postupy, jejichž prostřednictvím se instituce a jednotlivci činní v prevenci snaží předcházet už jen výskytu sociálně patologických jevů. Pokud se již sociálně patologické jevy vyskytnou, je cílem primární prevence předcházet problémům a následkům, které jsou s nimi spojené, minimalizovat jejich dopad a zamezit jejich dalšímu rozšíření v žákovských kolektivech.

Sekundární prevence přichází na řadu při řešení situací, kdy již šikana vznikla, např. návštěvy rodičů obětí šikany nebo samotných agresorů v odborných centrech (krizová centra, pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče pro děti a mládež), oběť násilí je většinou nutno zařadit do psychoterapeutické péče a agresora umístit do diagnostického ústavu.

Z předcházejícího lze jasně vyvodit, že primární a sekundární prevence šikanování musí být zcela propojeny, nelze se věnovat zcela jen jedné z nich a druhou zanedbávat. Myslím si, že nevyvážený a jednostranný přístup je ještě dnes na většině škol obvyklý. Vedení školských zařízení se více věnují primární prevenci a v případě výskytu šikany často neumí správně zareagovat.

Terciální prevence spočívá v oddělení agresora od oběti šikanování a vytváření příznivého a otevřenějšího klimatu na školách. V zabránění dalšímu násilnickému chování původci šikany, což vyžaduje úzkou spolupráci pedagogů a vedení školy s institucemi zabývajícími se prevencí sociálně-patologických jevů.

5.1 Úloha pedagogů

Školní třída, ve které někdy bývá třicet až čtyřicet žáků představuje velmi složitý sociální organismus. Mezi žáky vznikají určité vztahy, sympatie i antipatie, jednotliví žáci zaujímají v hierarchii třídy různá postavení v rámci přirozené dělby činností v žákovské skupině. Žáci se liší svým vlivem i začleněním do skupin, na něž se školní třída obvykle rozpadá, a tím ovlivňují život třídy. Učitel musí umět

vypozorovat, jak vztahy mezi skupinami žáků i mezi jednotlivci působí na spolupráci žáků, ale i na jejich konflikty. Žákovské spory sice většinou propukají bez přímé účasti pedagoga, ale učitel se v nich většinou nakonec angažuje a musí je umět řešit, nebo k nim zaujmout kvalifikované stanovisko. Na obsah i průběh těchto sporů mají učitelé vliv celým svým výchovně vzdělávacím působením. Pedagog například žáka zesměšňuje před ostatními, jeho nedostatky necitlivě komentuje, někdy se stává, že žáka před třídou i ponižuje. V některých vyučovacích předmětech (např. dějepis, literatura, občanská nauka) mohou učitelé prostřednictvím výkladu seznamovat žáky s poznáním společnosti i etickým základem vědění. Pedagog působí na vztahy mezi žáky i organizací práce při hodinách, poutavostí výkladu a v neposlední řadě vlastním jednáním při řešení problémů své profese. Učitelé si musí uvědomit, že jejich funkce ve školním prostředí je mnohostranná, ne didaktická, ale také sociální, pečovatelská a někdy i „v zastoupení“ rodičovská, projevuje se zde vzájemná podmíněnost vzdělávací, ale i výchovné složky vyučování.

Tak jako v případě ostatních sociálně patologických jevů, platí i u šikany, že prevence je snažší, účinnější ale i levnější než napravování následků. Na tomto závěru se shodují v podstatě všichni autoři, kteří se touto problematikou zabývají.³⁷ Tento závěr přitom neplatí jen pro šikanu v dětských kolektivech, ale i pro mobbing, čili šikanu v zaměstnání, jak dokládá L. Svobodová³⁸. Na prevenci mobbingu můžeme podle ní nahlížet ze dvou aspektů, a to zaprvé z pohledu firmy a zadruhé z pohledu jedince. Přitom je zřejmé, že právě prevence je tou nejúčinnější obranou v boji proti mobbingu a nejjednodušší cestou k tomu, jak se mobbingu či jiné formě šikany na pracovišti vyhnout.

Podle Michala Koláře³⁹, který hovoří o epidemii školních šikan, je možné prevenci provádět účinně, jak dokazují mimo jiné výsledky programů proti šikanování realizovaných ve Velké Británii a ve Skandinávii. Tento autor za prevenci nepovažuje pouze předcházení šikanování, nýbrž i řešení tohoto problému v jeho jednotlivých stádiích. Pro úspěšnou prevenci šikany je nutné, aby co nejvíce odborníků v první linii boje s tímto problémem (tzn. učitelů), připustilo, že

³⁷ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha, 1995, s. 71.

³⁸ SVOBODOVÁ, L. *Nenechte se šikanovat kolegou. Mobbing – skrytá hrozba*. Praha, 2008, s. 88.

³⁹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha, 2001, s. 197.

šikanování na školách je mimořádně závažným problémem. Dále je nutné, aby učitelé měli možnost získat odbornou kvalifikaci pro různé úrovně prevence šikanování, a aby jim ministerstvo školství poskytlo nezbytné organizační a metodické zázemí.

M. Kolář⁴⁰ vypracoval doporučené schéma prevence školních šikan. Jeho schéma sestává celkem ze sedmi vrstev:

1. Pedagogická komunita, která posiluje odolnost školy vůči šikaně.
2. Specifický program proti šikanování, který představuje dílčí součást školní komunity. Prostřednictvím programu by učitelé měli umět šikanu hned od jejího počátku zachytit a účinně proti ní postupovat.
3. Odborné služby resortu školství jako pedagogicko psychologické poradny, střediska výchovné péče, diagnostické ústavy, které by měly školám a učitelům poskytovat základní servis v oblasti prevence šikany a řešit pokročilá stádia šikany.
4. Spolupráce škol s odborníky z jiných resortů a s nestátními organizacemi, které se prevencí šikany zabývají.
5. Organizační a metodická pomoc a podpora škol ze strany ministerstva a úřadů.
6. Kontrola připravenosti škol ochránit své žáky před šikanou ze strany České školní inspekce nebo ministerstva školství.
7. Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí ze strany nevládních organizací, jako jsou např. Amnesty International nebo Občanské sdružení proti šikanování a podobně.

Z navrženého schématu je zřejmé, že největší tíha boje proti šikaně, ať už v oblasti prevence, vyšetřování nebo nápravy následků, leží na školách respektive na učitelích. I když M. Kolář do svého schématu zakomponoval další instituce a organizace, jejich úloha je ve vztahu k úloze škol pouze podpůrná.

Škola však nehraje svou roli pouze v oblasti prevence šikany. O. Matoušek např. zdůrazňuje, že celkové prostředí školy má svůj vliv na výskyt šikany mezi žáky. *„Čím horší škola, čím odtazitější je v ní postoj učitelů k žákům, tím větší je*

⁴⁰ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách.* Praha, 2001, s. 198.

*pravděpodobnost, že se mezi žáky vyskytnou vztahy mírně řečeno nedemokratické.*⁴¹ Problém spatřuje zejména na druhém stupni, kde se učitelé na jednotlivé předměty střídají a mají větší problémy zjistit, co se mezi dětmi vlastně děje. S tímto tvrzením souhlasím, pokud ve škole nepanuje pocit vzájemné důvěry a otevřenosti mnoho pedagogů si ani nemá možnost uvědomit, že mezi žáky panují napjaté vztahy, které často přecházejí do šikanování. Žáci mají obavy o svých problémech hovořit nebo se svěřit dospělé osobě. Často právem se obávají banalizování svých problémů. Přimlouvala bych se k obnovení, dnes již často opomíjených třídních hodin, kde se nebudou probírat jen organizační záležitosti třídy, ale také sporné otázky vztahů mezi spolužáky, a kde bude prováděna sociální výchova dětí. Sociální klima školy odráží vztahy mezi členy sociální skupiny, atmosféru ve vyučovacích hodinách i mimo vyučování, organizaci školy, existenci a vymezení školních pravidel, ochotu a snahu pomoci žákům. Socializační funkcí školy je postupná integrace žáků do existujícího společenského systému.

V současné době je v pedagogice velmi malá pozornost věnovaná významu volnočasového prostředí, tj. prostředí v němž mohou žáci vykonávat rozmanité aktivity ve volném čase, a které výrazně zasahuje do životního stylu každého jednotlivce. Volnočasové prostředí poskytuje rozmanité množství příležitostí pro seberealizaci žáků. Volný čas a výchovu ve volném čase dnes kromě pedagogiky zkoumá také sociologie, psychologie, lékařské vědy a další. *„Volnočasové prostředí zkoumají různí odborníci, zabývají se analýzou vlivu médií a umění na člověka, výchovným vlivem společenských institucí, zájmových organizací, nadací či hnutí, konkrétními aktivitami člověka ve volném čase“*⁴²

Vliv médií je často diskutovaným problémem v souvislosti s vrůstajícím agresivním a násilným chováním dětí. G. Gomstock⁴³ uvádí ve své práci nazvané *Televize a lidské chování*, následující závěry: inteligentní a duševně čilí děti rády sledují televizní pořady, ale brzy je to přestane bavit a věnují se jiným hrám. Tyto děti rozlišují mezi televizní podívanou a skutečnou realitou. Televize jako problém, který se může prohlubovat zasahuje problematickou mládež a problémové děti. Vlivu televize propadají děti zanedbávané, s psychickými problémy, nezvídavé, také ovšem

⁴¹ MATOUŠEK, O. *Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě*. Praha, 1997, s. 92.

⁴² PŘADKA, M. et al. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno, 1998, s. 33-34.

⁴³ PŘADKA, M. et al. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno, 1998, s. 34.

děti rozmazlené, vychovávané v prostředí chudém na autentické lidské vztahy. Z výše řečeného je zřejmé, že média ovlivňují společnost a zvláště děti, nástup televize, videí a také výpočetní techniky může přinášet problémy, záleží na rodině, škole a výchově, jak násilí prezentované v médiích budou děti vnímat a jak se s ním ztotožní.

M. Kolář přisuzuje rozhodující roli v prevenci šikany školám. Těmi, na jejichž bedrech leží odpovědnost za (v ideálním případě), včasné rozpoznání šikany jsou jednotliví učitelé. Podle předpisů ministerstva školství (čl. 13 Pracovního řádu pro zaměstnance škol a školských zařízení) se uvádí: „*Všichni zaměstnanci ohlašují řediteli školy své poznatky, které svědčí tomu, že žák užívá omamné látky, dopouští se gamblerství, šikany, trestné činnosti nebo je ohrožen jinými sociálně patologickými jevy, dále je-li vystaven šikaně či týrání, případně jinému nežádoucímu zacházení ve škole i mimo školu.*“⁴⁴

Děti, jako oběti šikany, by však měly v první řadě cítit oporu ve své vlastní rodině. Rodiče by si u svých dětí měli všímat nejrůznějších projevů, které by mohly být známkou šikany. Může se jednat například o změny chování nebo nálady dítěte, ranní bolesti břicha, poničené pomůcky při příchodu ze školy, stálý nedostatek peněz atd. V některých případech se dítě se svým problémem rodičům svěří. Pak je velmi důležité, aby rodiče dítě nejen pozorně vyslechli, ale aby ho také podpořili a dali mu najevo, že je mají rádi.

Bohužel však dochází i k případům, kdy se děti samy od sebe rodičům nesvěří. Týká se to zejména starších dětí a stává se to i tehdy, když děti mají se svými rodiči hezké vztahy. Může tomu tak být z toho důvodu, že k tomu, aby se svěřilo, dítě nemá sílu nebo je to pro něj příliš bolestné a ohrožuje to jeho poslední zbytky sebeúcty. Proto by měli rodiče postupovat s maximální citlivostí. Když se dozvedí, že je jejich potomek šikanován, měli by neodkladně a nejlépe společně navštívit školu a informovat třídního učitele a vedení školy. Současně by měli zjistit, zda je škola schopna odborně dítěti pomoci. Pokud zjistí, že tomu tak není, ať už z jakýchkoli důvodů, pak je na místě, aby se rodiče obrátili na odborníka v pedagogicko psychologické poradně nebo středisku výchovné péče.

⁴⁴ SKÁCELOVÁ, L. *Šikana a legislativa. Šikana* [online]. 2003 [cit. 25. března 2009] Dostupné na WWW: <<http://primarniprevence.cz/index.php?p=&sess=&disp=texty&offset=171&list=171&shw=100243>>.

5.2 Funkce ministerstva školství

V oblasti primární prevence všech sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v České republice hraje zásadní úlohu Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. V oblasti primární prevence užívání drog bylo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy **usnesením vlády č. 549/2003**, o posílení národní protidrogové politiky, dokonce pověřeno koordinací primární protidrogové prevence na meziresortní úrovni. Spolupracuje přitom pochopitelně i s dalšími resorty, jako jsou ministerstvo zdravotnictví, vnitra a ministerstvo pro menšiny a lidská práva.

Role Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v oblasti primární prevence se projevuje i v legislativní oblasti. Prevence se týkají především tři základní právní předpisy, které upravují roli jednotlivých škol při prevenci šikany: **Zákon č. 561/2004 Sb.**, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, dále se jedná o **Zákon č. 563/2004 Sb.**, o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů a konečně **Zákon č. 109/2002 Sb.**, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Každý z těchto zákonů je přitom doplněn a specifikován řadou vyhlášek.

Další kategorií dokumentů tvoří vnitroresortní předpisy a dokumenty Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy ČR. Většinou se jedná o různé metodické pokyny, které ministerstvo vydává v průběhu školních roků a jimiž se snaží reagovat na aktuální situaci. Z jejich poměrně velkého množství mohou jmenovat např. Metodický pokyn MŠMT k výchově proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance, č.j.: 14 423/1999-22 (1999), Pedagogové proti drogám: Program preventivních aktivit uplatňovaných ve školách a školských zařízeních (1999), Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č.j.: 28 275/2000-22 (2001), Školní preventivní program pro mateřské a základní školy a školská zařízení (2001), Volný čas a prevence u dětí a mládeže (2002), Evaluace a diagnostika preventivních programů (2002), Pravidla pro rodiče a děti k bezpečnějšímu užívání internetu, č.j.: 11691/2004-24 (2004), Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období

2005-2008, č.j.: 10 844/2005-24, Metodický pokyn k zajištění bezpečnosti ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních zřizovaných MŠMT, č.j. 37 014/2005 (2006), Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č.j. 20 006/2007-51 (2007).

Kvalita výše uvedených dokumentů a předpisů je různá. Většinou se však na jejich vypracování podíleli kompetentní odborníci a zejména metodické pokyny představují velmi dobrou pomůcku pro pedagogy, kteří mají zájem v oblasti prevence účinně působit.

Všechny základní a střední školy v České republice jsou povinny vypracovat na každý nový školní rok **aktuální minimální preventivní program**. Minimální preventivní programy přitom vycházejí z metodického pokynu MŠMT, č.j.:1454/2000-51, který do oblasti prevence sociálně patologických jevů zahrnuje užívání drog a to včetně alkoholu, dále kouření, kriminalitu, vandalismus, patologické hráčství, záškoláctví, šikanování a jiné násilné chování, rasismus, netoleranci, nesnášenlivost a další. Cílem jednotlivých minimálních preventivních programů na konkrétních školách je ve spolupráci s rodičovskou veřejností formovat zdravou osobnost žáka. Tuto osobnost charakterizuje aktuálnímu věku žáka přiměřená schopnost orientovat se v problematice sociálně patologických jevů, schopnost činit odpovědná rozhodnutí. Zdravou osobnost rovněž charakterizuje schopnost vážit si svého zdraví, smysluplně nakládat se svým volným časem a zvládat základní sociální dovednosti. Kvalita zpracování minimálních preventivních programů bývá různá. V praxi většinou závisí na schopnostech a představitosti zpracovatelů těchto programů. Bohužel nejsou výjimkou ani školy, kde je minimální preventivní program zpracován pouze formálně, tzv. „papírově“, aby bylo vyhověno předpisu.

Na každé základní i střední škole a odborném učilišti funguje vedle výchovného poradce ještě metodik prevence negativních sociálních jevů a závislostí jako odborník na tuto problematiku. Kolegové v pedagogických sborech je často nazývají preventisty či protidrogovými koordinátory. V posledních letech se po celé České republice organizují obvykle čtyřsemestrální kurzy postgraduálního studia pro tyto metodiky. Kurzy by měly zajistit, že metodikové pak budou svou činnost

vykonávat s větší profesionalitou. Ani tyto kurzy však nezajistí, aby primární prevence nebyla na některých školách prováděna pouze formálně.

Úroveň preventivních strategií jednotlivých škol posuzuje Česká školní inspekce. ČŠI za školní rok 2006 – 2007 zjistila, že téměř 81 % všech škol, které v rámci tématické inspekce ČŠI navštívila, mělo tento dokument vypracován. Tyto dokumenty byly kvalitně zpracované, čili měly vhodně definované cíle, cílové skupiny, formy i metody prevence vycházely z klimatu školy. *„Stále se však objevují případy toho, že strategie jsou jen formálně zpracované nebo je školy opíší z předešlého školního roku.“*⁴⁵

5.3 Role rodiny

*„Šikanované děti se nacházejí v krajní nouzi. Zoufale potřebují pomoc svých rodičů.“*⁴⁶ Podle M. Koláře však problém mnohdy spočívá v tom, že si o pomoc nedokážou říct a to ani v případě, kdy jsou vztahy v jejich rodině v naprostém pořádku. Tuto skutečnost ostatně potvrzují i učitelé, kteří již nějaký případ šikany mezi svými žáky řešili.

Podobně bezradní bývají někdy i rodiče. *„Stejně jako velká většina naší veřejnosti vědí rodiče školních dětí o šikaně málo a podceňují ji. Pokud je škola v rámci prevence o problému neinformuje a nevyzývá je ke spolupráci, prostě na něj nemyslí, neuvažují o tom, že by se mohl týkat právě jejich dětí.“*⁴⁷ V tomto postoji rodičů možná spočívá jádro problému včasného zachycení šikany. Je otázkou, zda se za optimistickým postojem rodičů – našemu dítěti se to nemůže stát – skrývá nedostatečné chápání závažnosti problematiky nebo obecně převážně optimistický přístup k životu, který je přece jen typický pro většinu zralých a duševně zdravých dospělých lidí.

Někdy napadený potomek své rodiče žádá, aby na policii ani jinde nic neoznamovali. Důvodem je hlavně strach z odvety a obavy, aby si na něj neukazovali

⁴⁵ DOUBRAVA, L. *Strategii proti šikaně potřebuje každá škola na míru*, In Učitel'ské noviny č. 6 [online]. 2007 [cit. 26. března 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.ucitelskenoviny.cz/n_obsah_clanku.php?id=189&PHPSESSID=086bfe>.

⁴⁶ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha, 2001, s. 165.

⁴⁷ ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha, 1995, s. 42.

prstem. Mají rodiče dítěti vyhovět? Určitě ne. Některá rozhodnutí jsou totiž především na dospělých a děti jimi nemají být zatěžovány. O tom zda šikanu oznámit ve škole nebo podat trestní oznámení mají rozhodnout rodiče, nikoliv nezletilé dítě.

Pokud rodiče doma zjistí, že je jejich dítě ve škole šikanováno, dostávají se do situace, která je pro ně v mnoha ohledech obtížná. Jejich přirozenou reakcí je často strach a bezmoc. Jak potvrzují učitelé ze své praxe, nezřídka se stává že rodiče ve škole šikanování svého dítěte neoznámí, protože se obávají, aby se mu agresori nepomstili a situace se ještě nezhoršila. I když v minimálních preventivních programech jednotlivých škol je na tento problém pamatováno a metodika vyšetřování a řešení šikany je sestavena tak, aby se situace oběti již dále nezhoršovala, rodiče o této skutečnosti mnohdy nevědí nebo si ji neuvědomují. Je otázkou, na čí straně je vina. Zda leží na straně pedagogů, kteří rodiče nedostatečně informují, nebo na straně rodičů, kteří se po informacích tohoto druhu nedostatečně pídí. Teoreticky platí, že na úvod každého školního roku na první schůzce třídního učitele s rodiči žáků ve své třídě by měly zaznít veškeré informace o minimálním preventivním programu a o postupu, který bude uplatňován v případě jakéhokoli podezření na šikanu v třídním kolektivu. Jak již bylo výše zmíněno, v tomto ohledu výrazně vystupuje lidský faktor a skutečně hodně záleží na přístupu třídního učitele k této problematice.

Výše naznačený postoj některých rodičů, kteří šikanu svého dítěte neoznámí, je však pravděpodobně tím nejhorším, co mohou udělat. Rodiče mnohdy ani nevědí, že se mohou obrátit na jiné instituce, než je škola. Pokud šikanu ve škole oznámí, mohou se podle M. Koláře⁴⁸ setkat s obrannou reakcí pedagogů, která se může projevat i očerňováním šikanovaného dítěte. M. Kolář dokonce hovoří o jakémisi „spiknutí obránců spravedlnosti“. Tento autor svou argumentaci podepírá konkrétními kasuistikami. Není tedy sporu o tom, že k takovýmto případům skutečně dochází. Je však otázkou, zda je lze považovat za typickou nebo většinovou reakci učitelů na našich základních školách. Tato otázka by si jistě vyžádala speciální výzkum.

⁴⁸ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha, 2001, s. 164.

Většina učitelů má jistě zájem šikanu mezi svými žáky řešit a jsou také jedinými činiteli, kteří ji ve školách vyřešit mohou. Na odhalování šikany by proto měli úzce spolupracovat právě s rodiči žáků. Zaznamenají – li rodiče šikanu svého dítěte pozdě, učitelé se o ní dozvědí mnohdy ještě později. Obranná reakce učitelů, kteří se dozvědí, že na jejich škole již několik měsíců probíhá šikana, aniž by o tom věděli, je pochopitelná, neměla by však zabránit jejímu řešení.

Úloze pedagogů jsme se v této práci již věnovali. V čem by tedy měla spočívat role rodičů? Především by neměli přehlédnout tzv. varovné signály, které jim umožní poznat, že se jejich dítě stalo obětí šikany nebo, že má jiné problémy ve škole .

Těmito signály mohou být, např.:

- **Obtížné usínání.**
- **Probouzení se v noci.**
- **Častý pláč.**
- **Výmluvy, aby dítě nemuselo jít do školy.**
- **Za dítětem nedochází domů žádný spolužák, nemá žádné kamarády.**
- **Dítě je zaražené, posmutnělé až depresivní.**
- **Dítě nemluví o tom, co se děje ve škole.**
- **Dochází k výraznému zhoršení prospěchu.**
- **Dítě je nesoustředěné a bez zájmu.**
- **Dítě předkládá ročičům různé výmluvy o svých zraněních.**
- **Ranní nevolnosti před cestou do školy, které o víkendu mizí.**

Závěrem této podkapitoly bych chtěla popsat některé možnosti rodičů jak předcházet a čelit šikanování:

- Pokusit se situaci co nejlépe porozumět, zjistit, zda se jedná o izolovanou událost, nebo o soustavné využívání fyzické či jiné převahy.
- Spolupracovat se školou.
- Spolupracovat s odborníky (např. s psychologem, pracovníkem z nejbližší pedagogicko-psychologické poradny nebo dětským psychologem).
- Konzultovat linku důvěry a její číslo poskytnout dítěti.

- Hledat způsob, jak chránit a zvyšovat sebevědomí šikanovaného dítěte.
- Relaxací mírnit stavy úzkosti a deprese a zvládat stres.
- Zdůraznit dítěti, aby se s každou podobnou událostí co nejdříve svěřilo, a nabízet pomoc i do budoucna.
- Poskytovat dítěti možnost nácviku zvládnání vzájemných konfliktů a nácvik potřebných sociálních dovedností (dovednosti v mezilidských vztazích, schopnost navazovat kontakt, domluvit se s druhými, vyjádřit nespokojenost, přijímat kritiku).
- Pokud se šikanování bude opakovat a dospělí s nimiž rodiče spolupracovali, mu nedokáží zabránit obrátit se na další instituce (např. policie).

Je nanejvýš důležité, aby rodiče byli vnímaví a rozpoznali, kdy u jejich dítěte není něco v pořádku. „*Pokud se jim podaří získat jeho důvěru, utišit jeho strach a povzbudit ho, aby se svěřilo, mají téměř vyhráno.*“⁴⁹ Mohlo by se zdát, že není nic snazšího.

5.4 Další instituce činné v oblasti prevence šikany a boje proti ní

Jak již bylo v předchozí podkapitole zmíněno, rodiče dětí, které šikanou trpí, mnohdy ani nevědí, že by se mohli obrátit na jiné instituce než je škola, kterou jejich dítě navštěvuje a v níž je šikaně vystavováno.

Pokud rodiče nejsou spokojeni s postupem řešení šikany na škole, kterou jejich dítě navštěvuje, mohou se obrátit na **Českou školní inspekci**, která je v takovém případě povinna případ prošetřit. Rovněž se mohou obrátit na **zřizovatele školy**, což je ve většině českých základních škol příslušný městský nebo obecní úřad. Pokud bylo dítě vystaveno některé z brutálnějších forem šikany nebo bylo – li šikanováno delší dobu, mohou se obrátit na **Policii České republiky** a podat trestní oznámení. Lze doporučit i **konzultaci s dětským lékařem**, který by rodičům poradil další konkrétní kroky, pokud by oni sami nevěděli, jak mají postupovat. Co se týče psychických následků šikany, je vhodné obrátit se na **pedagogicko psychologickou poradnu**.

⁴⁹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha, 2001, s. 166.

V oblasti boje proti šikaně svou činnost vyvíjejí i některé nestátní neziskové organizace. Jedná se např. o **Občanské sdružení proti šikanování**, které vzniklo z iniciativy rodičů dětí postižených šikanou. Toto sdružení má za cíl nejen pomoci v jednotlivých případech ostatním postiženým, ale usiluje také o celkovou změnu přístupu k problematice šikany a postoje institucí k jejímu řešení. Více informací o tomto občanském sdružení lze získat na webových stránkách <http://www.sikana.cz>. Dalším občanským sdružením je **Společenství proti šikaně**, které má webové stránky <http://www.sikana.org>. Společenství proti šikaně je dobrovolným humanitárním sdružením, ve kterém pracují odborníci se zaměřením na problematiku šikanování, dále rodiče, kteří mají prožitou a zvládnutou osobní zkušenost s dítětem postiženým šikanováním. Sdružení se zaměřuje na pomoc obětem šikanování a na prevenci tohoto závažného celospolečenského problému.

Další institucí poskytující pomoc ohroženým dětem a dospívajícím v celé České republice je **Linka bezpečí Nadace Naše dítě**. Jedná se o bezplatnou čtyřadvacetihodinovou telefonní službu. V České republice v současnosti pracuje přes 40 linek důvěry. Lehká dostupnost Linky bezpečí znamená, že dítě může volat v kteroukoli denní či noční hodinu, přičemž nepotřebuje k uskutečnění hovoru žádné peníze. Pozitivní stránkou snadné dostupnosti je možnost, že se problém podchytí v samém začátku, tím se předejde jeho prohloubení a vzniku sociálně-patologických jevů. Neoddělitelnou částí pomoci dětem na Lince bezpečí je činnost **Krizového centra Linky bezpečí**. Zprostředkovává pomoc sociálních pracovníků z oddělení péče o dítě a rodinu obvodních úřadů, sociálních kurátorů, policistů, učitelů, lékařů a psychologů.

Ideálním nástrojem pomoci trpícímu dítěti je možnost jeho osobní návštěvy v Krizovém centru. Do Krizového centra může dítě přijít s příbuzným, rodičem, učitelem, v případě akutní situace i samo.

Spolupracovat s jinými institucemi může i škola, jak to doporučuje metodický pokyn ministra školství. Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce nebo jiného zástupce školy s dalšími institucemi a orgány, a to zejména ve zdravotnictví s pediatry, odbornými lékaři, psychiatrickou péčí, v oblasti soudnictví se soudci, obhájci a žalobci, v oblasti sociální péče s oddělením péče o rodinu a děti,

s oddělením sociální prevence. Při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu přestupku nebo trestného činu, je ředitel školy nebo školského zařízení povinen oznámit tuto skutečnost Policii České republiky. Školy a školská zařízení jsou povinny bez zbytečného odkladu oznámit orgánu sociálně právní ochrany skutečnosti, které ohrožují žáka, nebo že žák spáchal trestný čin, popřípadě opakovaně páchá přestupky.⁵⁰

5.5 Šikana z právního pohledu

PhDr. Lenka Skácelová⁵¹ uvádí, že šikana jako taková trestným činem není. Naráží tím na problém, že v našem právním řádu výslovnou zmínku o šikaně nenalezneme. Michal Kolář⁵² tuto problematiku rozvádí poněkud podrobněji. V právní praxi se podle něj pojem šikana vyskytuje poměrně často. Setkáme se s ním v rozhodnutích o zahájení trestního řízení, při sestavování obžalob, v odůvodněných rozsudku, v soudních protokolech i ve vyšetřovacích spisech policie. V právní praxi je pojem šikana používán jako synonymum pro úmyslné jednání, které je namířené proti jinému subjektu, a které útočí na jeho lidskou důstojnost. Platná právní úprava však pojem šikana a šikanování nezná. Dochází tedy ke stejnému závěru jako L. Skácelová. L. Skácelová uvádí, že i v našem státě platná **Úmluva o právech dítěte** zaručuje dětem právo na bezpečí i v jednotlivých pedagogických zařízeních. Této problematice se budu věnovat níže.

Z hlediska trestního zákona je však zřejmé, že šikanování může naplňovat skutkovou podstatu některých trestních činů, které náš právní řád zná. Jedná se především o následující trestné činy:

- trestný čin omezování osobní svobody,
- trestný čin vydírání,

⁵⁰ METODICKÝ POKYN ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č. j. 28 275/2000 – 22, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Praha, 2001, čl. 7

⁵¹ SKÁCELOVÁ, L. *Šikana a legislativa. Šikana* [online]. 2003 [cit. 25. března 2009]. Dostupné na WWW: <<http://primarniprevence.cz/index.php?p=&sess=&disp=texty&offset=171&list=171&shw=100243>>.

⁵² KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha, 2001, s. 213.

- trestný čin násilí proti skupině obyvatel nebo jednotlivci: tohoto trestného činu se dopouští ten, kdo jinému vyhrožuje usmrcením, těžkou újmou na zdraví nebo jinou těžkou újmou takovým způsobem, že to u něj může vzbudit závažnou obavu, že své výhrůžky splní,
- trestný čin loupeže: v případě loupeže nezáleží na tom, jakou hodnotu má cizí věc, které se agresor zmocní, závažný je fakt použití násilí vůči jinému za účelem zmocnění se jeho věci,
- trestný čin krádeže: zde možné násilí za účelem ponechání si odcizené věci,
- trestný čin znásilnění,
- trestný čin pohlavního zneužívání,
- trestný čin kuplířství,
- trestný čin ublížení na zdraví,
- trestný čin poškozování cizí věci.

Z výše uvedeného výčtu je zřejmé, že na základních školách se vzhledem k věku obětí i agresorů nesetkáme se všemi těmito trestnými činy nebo alespoň ne ve stejné intenzitě. Jedná se o trestné činy znásilnění, pohlavního zneužívání a kuplířství. Občas však k šikaně se sexuálním motivem dojde, jak o tom svědčí případ z Vyškova z roku 2001, kde kriminalisté zadrželi šestnáctiletého žáka Zvláštní internátní školy v Račicích, který je podezřelý, že nutil spolužáka k orálnímu a análnímu sexu.⁵³ K ostatním trestným činům však dochází a soudě podle statistických údajů o šikaně jsou poměrně rozšířené.

Problém spočívá v tom, že agresori – pachatelé těchto trestných činů jsou na základních školách většinou nezletilí a tudíž nejsou trestně odpovědní. Většina žáků na základních školách spadá do kategorie nezletilých, pouze jejich malá část – jedná se o žáky devátých tříd a výjimečně i některé žáky osmých tříd – patří do kategorie mladistvých (15 až 18 let), kteří již trestně odpovědní jsou. Pro posuzování trestní odpovědnosti je důležité zvážit rozumovou i mravní vyspělost dětí v daném věku. V této souvislosti je zapotřebí zdůraznit, že rozumová a mravní vyspělost i u dětí nižšího věku zahrnuje vědomí o tom, které jednání je a které není přípustné, a které tudíž musí být potrestáno.

⁵³ *IDNES* [online] 2001 [cit. 26. března 2009]. Dostupné na WWW: <http://zpravy.idnes.cz/krimi.asp?r=krimi&c=A010424_100400_jihl_cernakr_mil>.

Zde bych se ráda zmínila o termínu „mravní narušenosti“, který se v pedagogice někdy používá, a který označuje poruchu v oblasti vyšších hodnot, jež může být podmíněna různými faktory. Někteří autoři dokonce děti, které se dopouštějí asociálního jednání rozlišují do tří kategorií mravního narušení podle míry jejich mravního cítění:

- **mravně ohrožené:** tyto děti mají normální mravní cítění, avšak jejich mravní život je ohrožen vnějšími negativními vlivy,
- **mravně narušené:** tyto děti vlivem zvláštního založení pouze někdy a přechodně se dopustily špatných činů,
- **mravně vadné:** děti, u nichž mravní vady a sklony k antisociálním skutkům tvoří stav, který lze výchovou jen obtížně napravit.⁵⁴

Soudnictví ve věcech mladistvých a ve věcech posuzování činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími patnácti let vykonávají soudy pro mládež a řídí se **Zákonem č. 218/2003 Sb.** O soudnictví ve věcech mládeže. Tento zákon upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoně. Projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství, se sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem. Podle tohoto zákona se rozumí dítětem ten, kdo v době spáchaní trestného činu nedovrší patnáctý rok věku a mladistvím ten, kdo v době spáchaní provinění dovrší patnáctý rok, ale nepřekročil osmnáctý rok svého věku.

Děti mladší patnácti let nejsou trestně odpovědné, pokud se tedy dopustí trestného činu může soud učinit jen následující opatření:

- dohled probačního úředníka,
- zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče,
- ochrannou výchovu.

⁵⁴ KOUDELKOVÁ, A. *Psychologické otázky delikvence*. Praha, 1995, s. 29 – 30.

Dítěti může být současně uloženo i více opatření, je-li to potřebné k dosažení účelu.

Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá provinění, není-li stanoveno jinak, platí pro posouzení provinění spáchaného mladistvým trestní zákon. Mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.

Mladistvému lze uložit pouze tato opatření:

- výchovná opatření (dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, napomenutí s výstrahou),
- ochranná opatření,
- trestní opatření (obecně prospěšné práce, peněžitě opatření, propadnutí věci, zákaz činnosti, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem, odnětí svobody nepodmíněně).

Trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoně se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok.⁵⁵

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy uveřejnilo v říjnu 2008 na internetových stránkách informace o záměru novelizace Zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Jedna z novelizací se měla týkat § 21 a následujících, práva a povinností žáků a zákonných zástupců. K tomuto záměru vedly podněty týkající se výchovných opatření v reakci na události v našich školách nebo i ve školách jiných států. Ministerstvo navrhovalo přijmout opatření, která by umožňovala řediteli a učitelům školských zařízení využít v případě potřeby rozumný postup vedoucí k posílení kázně žáků (např. využívat možnosti omezení používání některých elektronických přístrojů během výuky, v poslední době se často stává, že si žáci natáčejí šikanu na mobilní telefony a posléze ji zveřejňují prostřednictvím internetu, tzv. kyberšikana).

⁵⁵ Zákon č. 218/2003 Sb. O soudnictví ve věcech mládeže, ze dne 25. června 2003

Dále se měly konkrétněji upřesnit práva a povinnosti žáků (např. kázeňské postihy ve školách), které by mohly být zahrnuty do školního řádu.⁵⁶

Je však smutnou pravdou, že po vstoupení v platnost Zákona č. 49/2009 Sb. ze dne 28. ledna 2009, kterým se mění Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, jsem hledala tyto cíle marně. Ministerstvo školství, však slibuje do konce roku 2010 ještě jednu novelizaci školského zákona, nezbyvá tedy doufat, že se výše popsané záměry v této novelizaci objeví.

Je zapotřebí zdůraznit, že za chování nezletilých dětí jsou odpovědní jejich rodiče. „*Trestní zákon stanoví odpovědnost rodičů, kteří zanedbávají výchovu dětí.*“⁵⁷ Naše právo zná trestní čin ohrožování mravní výchovy mládeže, kterého se dopustí každý, kdo, byť z nedbalosti, vystaví člověka mladšího osmnácti let nebezpečí zpusnutí tím, že mu umožní vést zahálčivý nebo nemravný život. Takový život se pak může stát příčinou asociálního nebo antisociálního jednání dětského agresora.

Svůj díl odpovědnosti nesou i školy a školská zařízení. Pokud k šikanování dochází v průběhu vyučování a dojde v souvislosti s ním i k nějaké újmě, nese škola svou odpovědnost. V současné době jsou základní školy nositeli právní subjektivity a tak nesou odpovědnost ony a nikoliv jejich zřizovatel, jak tomu bylo v době, kdy právní subjektivita škol ještě nebyla pravidlem. V rámci školy pak svou osobní odpovědnost má i ředitel a jednotliví pedagogové, kteří za různá pochybení v oblasti řešení šikany mohou být postiženi pracovněprávně a navenek i trestněprávně.

Pokud v průběhu šikanování nastane oběti majetková či fyzická újma, může rodič nebo zákonný zástupce poškozené oběti požadovat na školském zařízení náhradu škody, a to jak škody na majetku, tak škody na zdraví. Pokud by fyzická újma způsobená šikanou byla takového charakteru, že oběť by kvůli ní nemohla docházet do školy, nesla by tato škola odpovědnost i za škody, které by vznikly jejím rodičům např. v důsledku uvolnění ze zaměstnání z důvodu hlídání dítěte.

⁵⁶ Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy [online]. 2008 [cit. 3. dubna 2009]. Dostupné na WWW: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/informace-o-zameru-novelizace-skolskeho-zakona-rijen-2008>>.

⁵⁷ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách.* Praha, 2001, s. 217.

Problematiky popisované touto prací se dotýká i Úmluva o právech dítěte. Nejobecnějším ustanovením v tomto směru je odstavec 1. článku 16 úmluvy: *„Žádné dítě nesmí být vystaveno svévolnému zasahování do svého soukromého života, rodiny, domova nebo korespondence ani nezákonným útokům na svou čest a pověst.“*⁵⁸ Dále se konkrétně jedná o článek 19, odstavec 1.: *„Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, činí veškerá potřebná zákonodárná, správní, sociální a výchovná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, včetně sexuálního zneužívání, zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním během doby, kdy jsou v péči jednoho nebo obou rodičů, zákonných zástupců nebo jakýchkoli jiných osob starajících se o dítě.“*⁵⁹

Při reakci na různé sociálně-patologické jevy musejí učitelé často používat prostředky k udržení kázně mezi žáky. Odstavec 2. článku 28 Úmluvy o právech dítěte k tomu uvádí: *„Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, činí všechna opatření nezbytná k tomu, aby kázeň ve škole byla zajišťována způsobem slučitelným s lidskou důstojností dítěte a v souladu s touto úmluvou.“*⁶⁰

⁵⁸ ÚMLUVA O PRÁVECH DÍTĚTE, 104/1991 Sb., čl. 16, odst. 1.

⁵⁹ ÚMLUVA O PRÁVECH DÍTĚTE, 104/1991 Sb., čl. 19, odst. 1.

⁶⁰ ÚMLUVA O PRÁVECH DÍTĚTE, 104/1991 Sb., čl. 28, odst. 2.

ZÁVĚR

V naší společnosti přibývá v poslední době násilí. Jeho četnost a ničivost je alarmující. Objektem násilí je čím dál častěji jedinec slušný a kvalitní. Dalším objektem bývá jedinec s vyšší hladinou úzkosti. Třetí skupinou bývají potomci neagresivních nebo příliš úzkostných rodičů.

Ve škole většinou není moc možností na výběr – děti do ní musí chodit, musí se účastnit vyučování a poměrně přesně vědí kde a co budou celý den dělat. Podstatné je to, že žák musí školu navštěvovat i pokud se tady dostane do nějaké problémové situace. Řešení, že by přestal do školy docházet nepřipadá v úvahu. Proto je nutné řešit problémy vždy v jejich začátku.

Být obětí šikany neznamená jenom snášet fyzickou bolest, snášet nadávky a urážky, může to znamenat pokles sebevědomí, začátek pochybností o sobě se všemi dlouhodobými následky.

Šikanování působí dětem velmi výraznou bolest. Děti se stávají terčem zla, někdy utíkají z domova, přestávají si hrát, jsou vyděšené, nezúčastněné a nešťastné. Mnohé z nich se již pokusily i o sebevraždu, některým se to naneštěstí podařilo. Často s nimi trpí i rodina a jejich život je poznamenaný marností.

Někteří lidé stále ještě zastávají názor, že šikanování je nedílnou součástí růstu a dospívání, tedy něčím, čím si musí každé dítě projít, aby obstálo ve tvrdých a nelítostných zkouškách každodenního života. Podívejme se tedy čemu se děti „naučí“:

- nemám žádnou hodnotu (pocit méněcennosti),
- laskavost se nevyplácí,
- je přípustné vyřazovat z kolektivu osoby odlišného chování,
- je možné si vylepšit vlastní život na úkor někoho jiného,
- musím za každou cenu zapadat do kolektivu, ať je jakýkoliv,
- je nutné sebezapření,
- je lépe lidem nevěřit,
- je lépe být submisivní,

nebo naopak, že:

- je lépe jednat s lidmi z pozice síly,
- hrubá síla je lepší než inteligence,
- je lepší určité situace řešit zlobou a naháněním strachu,
- je přípustné lidi odlišného chování vyloučit z kolektivu,
- mohou svou vůli vnucovat druhým lidem,
- mohou pohrdat slabostmi druhých.

Šikánování je vlastně zneužívání síly nebo pravomoci, se kterým se stále znovu setkáváme, nejen ve školách, ale i na pracovišti, nejrůznějších institucích a vlastně i ve válkách. Z malých agresorů se stávají velcí tyraní a působí strádání ostatním.

Existuje jediná cesta, jak šikanu omezit. Důsledné vyšetření každého byt' sebemenšího podezření na takové chování a zveřejnění výsledků vyšetřování a následujícího potrestání viníků. Šikanu je zapotřebí jednoznačně a nekompromisně označit a odsoudit jako zlo, které poškozuje nejen oběť, ale i její sociální okolí.

Většina dospělých školní šikaně příliš dlouho nevěnovala pozornost, děti a mladistvých se v tomto směru nezastala. Dnešní podoba násilí mezi dospívajícími nemá už dlouho nic společného s měřením sil, pošťuchováním a praním. Násilí v této podobě nesmíme nikdy a v žádném případě trpět. Kdo proti násilí nic nepodnikne, kdo zavírá oči nebo se vymlouvá, přispívá k jeho šíření.

V prevenci a boji proti dětské šikaně hrají zásadní roli základní školy a jejich pedagogové. Ministerstvo školství tuto oblast chápe jako důležitou a k jako takové k ní i přistupuje a poskytuje školám metodickou podporu. Konkrétní výsledky prevence a boje proti šikaně na jednotlivých školách však závisejí na lidském faktoru konkrétních pedagogických sborů a potažmo také všech ostatních dospělých, kteří se podílejí na výchovném procesu a organizaci života ve školách.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Literární zdroje

1. FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi. Příručka pro učitele*. Přel. K. Balcar. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 384 s. ISBN 80-7178-063-4.
2. FROMM, E. *Anatomie lidské destruktivity. Můžeme ovlivnit její podstatu a následky?* Přel. B. Placák. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 520 s. ISBN 80-7106-232-4.
3. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 255 s. ISBN 80-7178-513-X.
4. KOLÁŘ, M. *Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních*. Praha, MŠMT ČR, 2003.
5. KOUDELKOVÁ, A. *Psychologické otázky delikvence*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. 114 s. ISBN 80-7187-022-6.
6. KŘIVOHLAVÝ, J. *Konflikty mezi lidmi. Proč k nim dochází? Jak jim předcházet? Jak je tvořivě řešit?* 1. vyd. Praha: Avicenum, 1973, 303 s.
7. LANGER, S. *Problémový žák v době dospívání na základní škole a v nižších třídách gymnázia*. 1. vyd. Hradec Králové: Kotva, 2001. 398 s. ISBN 80-902210-0-9.
8. LAUSTER, P. *Nenechte si nic líbit. Umění, jak se prosadit*. Přel. J. Silný. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 1994. 207 s. ISBN 80-85634-62-7.
9. MARTIN, M., ALTMANNOVÁ–GREENWOODOVÁ, C. *Jak řešit problémy dětí se školou. Lexikon pro rodiče*. Přel. J. Foltýn. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 322 s. ISBN 80-7178-125-8.

10. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. 143 s. ISBN 80-7178-085-5.
11. MATOUŠEK, O. *Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 175 s. ISBN 80-7178-121-5.
12. NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. 1. vyd. Praha: Academia, 1996. 270 s. ISBN 80-200-0592-7.
13. NOVÁK, T., CAPPONI, V. *Sám proti agresi*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1996. 123 s. ISBN 80-7169-253-0.
14. PORTMANNOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou. 150 her pro zvládnutí zlosti a agresivity*. Přel. M. Voplakal. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. 102 s. ISBN 80-7178-094-4.
15. PŘADKA, M., KNOTOVÁ, D., FALTÝSKOVÁ, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998. 45 s. ISBN: 80-210-1946-8.
16. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
17. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*. Přel. M. Petříček aj. 6. vyd. Praha: Zvon, 1992. 653 s. ISBN 80-7113-058-3.
18. SVOBODOVÁ, L. *Nenechte se šikanovat kolegou. Mobbing – skrytá hrozba*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 108 s. ISBN 978-80-247-2474-4.
19. VAŠUTOVÁ, M. *Děti se specifickými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. 1. vyd. Ostrava: FFOU, 2007. 290 s. ISBN 978-80-7368-525-6.

Ostatní prameny

1. METODICKÝ POKYN ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č. j. 28 275/2000 – 22, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Praha 2001.
2. METODICKÝ POKYN ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č. j. 24 246/2008 – 6, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Praha 2008.
3. ÚMLUVA O PRÁVECH DÍTĚTE, 104/1991 Sb.
4. ZÁKON č. 218/2003 Sb. O soudnictví ve věcech mládeže, ze dne 25. června 2003.

Elektronické zdroje

1. DOUBRAVA, L. *Strategii proti šikaně potřebuje každá škola na míru*, In Učitelské noviny č. 6 [online]. 2007 [cit. 29. března 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.ucitelskenoviny.cz/n_obsah_clanku.php?id=189&PHPS ESSID=086bfe>.
2. IDNES [online] 2001 [cit. 26. března 2009]. Dostupné na WWW: <http://zpravy.idnes.cz/krimi.asp?r=krimi&c=A010424_100400_jihl_cernakr_mil>.
3. KOLÁŘ, M. *Otevření problému školního šikanování v ČR a ve světě* [online]. 2002 [cit. 20. března 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.sikana.org/03_dopis.pdf>.

4. KOLÁŘ, M. *Školní program proti šikanování. Zkrácená závěrečná zpráva projektu MŠMT: Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních* [online]. 2003 [cit. 20. března 2009]. Dostupné na WWW: <<http://aplikace.msmt.cz/htm/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm>>.
5. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY [online]. 2008 [cit. 3. dubna 2009]. Dostupné na WWW: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/informace-o-zameru-novelizace-skolskeho-zakona-rijen-2008>>.
6. SKÁCELOVÁ, L. *Šikana a legislativa. Šikana* [online]. 2003 [cit. 25. března 2009] Dostupné na WWW: <<http://primarniprevence.cz/index.php?p=&sess=&disp=texty&offset=171&list=171&shw=100243>>.
7. *40 % žáků základních škol obětí šikany*, In Učitelský zpravodaj [online]. 6. dubna 2008 [cit. 29. března 2009]. Dostupné na WWW: <<http://www.ucitelskyzpravodaj.cz/aktualne/tabid/331/articleType/ArticleView/articleId/245/40--k-zkladnch-kol-obt-ikany.aspx>>.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha I Přehled organizací, které aktivně pomáhají obětem šikany.

PŘÍLOHA I

1. Bílý kruh bezpečí

sdužení pro pomoc obětem trestné činnosti a jejich blízkým, které se zaměřuje na odbornou, bezplatnou a diskrétní pomoc

Spytihněvova 6

128 00 Praha 2

tel. 02/43 88 33, poradna každé út 17-19

2. Centrum pro rodinu a dítě Zelený dvůr

.odborné pracoviště poskytující psychologickou, psychoterapeutickou a psychiatrickou péči zaměřenou na děti a rodinu

Národních hrdinů 73

190 00 Praha 9 – Dolní Počernice

tel. 02/74 23 51

3. Česká společnost na ochranu dětí při 3. lékařské fakultě UK v Praze

Ruská 87

100 00 Praha 10

4. Český helsinský výbor

Právní poradna

Jelení 5

110 00 Praha 1

tel. 02/24 37 23 38

5. Český výbor pro UNICEF

všestranná podpora a ochrana života dětí a zajištění jejich zdravého rozvoje

www.unicef.cz

Na výsluní 2628

470 06 Česká Lípa 6

tel. 606 950 922

6. Dětské krizové centrum

www.dkc.cz

V zápolí 1250

141 Praha 4 – Michle

tel. 02/42 54 47, 02/61 21 06 12, po-pá 8-18

7. Fond ohrožených dětí

www.fod.cz

Na Poříčí 6

110 00 Praha 1, po-pá 8-17,30

8. Krizové centrum Linky bezpečí

Nadace Naše dítě

www.nasedite.cz

Ústavní 91/95

181 00 Praha 8

tel. 02/854 26 64, 777 800 002

9. Okresní a obvodní úřady:

Oddělení péče o dítě a rodinu, sociální referáty

10. Pedagogicko-psychologické poradny:

jsou součástí systému výchovného poradenství, do kterého také spadá Institut pedagogicko-psychologického poradenství, speciálně-pedagogická centra a výchovní poradci na základních, středních a speciálních školách.

11. Policie České republiky:

Místní oddělení – kriminální služba

12. Rodinné centrum DKP

FN Motol

V úvalu 4

150 00 Praha 5

tel. 02/244 338 40

Přední odborné pracoviště poskytující psychologickou, psychoterapeutickou a psychiatrickou péči zaměřenou na rodinu a jednotlivce.

13. SOS – centrum

Křesťanská linka důvěry

Jungmannova 9

111 21 Praha 1

tel. 02/24 22 03 27

LINKY DŮVĚRY PRO DĚTI A MLADÉ LIDI V ČR

1. Linka bezpečí

pomoc dětem i mladým lidem v obtížných situacích

www.linkabezbeci.cz

Tel. 0800 1 55555, nonstop - hovorné hradí operátor

2. Linka vzkaz domů

telefonická krizová linka slouží především dětem a mladým lidem, které situace v rodině, ve škole nebo v ústavním zařízení donutí k útěku

www.vzkazdomu.cz

tel. 800 111 113

3. Rodičovská linka

určená dospělým, kteří se chtějí poradit o výchově svých dětí

Tel. 283 852 222

Po 13-16

St 16-19

4. Linka důvěry Riaps – Praha

RIAPS (Regionální institut ambulantních psychosociálních služeb) je komplexní zařízení pro člověka v psychosociální krizi

Tel. 02/697 0 697, nonstop

5. Linka důvěry mladých Riaps

Tel. 02/29 64 02, nonstop

8. Růžová Linka – Praha

www.ruzovalinka-praha.cz

Česká společnost na ochranu dětí

Tel. 02/737 343, po-pá 8-20, so-ne 14-20

9. Horká linka pro týrané a zneužívané děti – Praha

Dětské krizové centrum

Tel: 02/612 10 612, nonstop

10. Linka důvěry České Budějovice

Tel. 0800 13 13 13, nonstop, zdarma

11. Linka důvěry dětí a mládeže – Hradec Králové

Tel. 049/622 259, denně 7-22

12. Linka pro tebe – pro volný čas – Náchod

Tel. 0441/188, denně 10-22

13. Linka dětské pomoci – Plzeň

Tel. 019/72 60 221, po-pá 7-20

14. Modrá linka – Brno

Tel. 05/74 10 10, denně 9-21

15. Linka důvěry mládeže – Olomouc

Tel. 068/54 14 600, nonstop

ABSTRAKT

KOPŘIVOVÁ, D *Problematika šikany na základních školách*, České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2009. 63 s.
Vedoucí bakalářské práce Bouchal Jan.

Klíčová slova: šikana, oběť šikany, agresor, agrese, socio-patologické jevy, týrání, strach, ponižování, zesměšňování, násilí, poruchy chování, psychopatie.

Práce se zabývá vymezením pojmu šikany na základních školách, její historií a tradicí, rozsahem, klasifikací podle účastníků tohoto jevu a možnosti nápravy a prevence šikany ve školských zařízeních.

V práci je vymezen i právní rámec šikanování a postoj Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy ČR.

ABSTRACT

KOPŘIVOVÁ, D *Problems of Bullying in Elementary Schools*, České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2009. 63 s.
Supervisor of the study is Bouchal Jan.

Key words: vexation, victim vexation, aggressor, aggression, socio-pathological phenomena, bullying, fear, vilify, sneer, violence, behavioral disturbance, psychopathy.

The study deals with determination of the vexation concept on elementary school, its genesis and tradition, extent, classification in accordance with participants hereof phenomenon and possibility of reparation and prevention of the vexation in educational establishment..

There is determined the legal framework of vexation in this study and standpoint of Ministry of Education of Czech Republic.